

SOSYAL GÜVENLİĞİN TANIMI, AMAÇLARI, İŞLEVLERİ VE TEKNİKLERİ

İnsanoğlu en erken dönemlerden bugüne, kendisini yoksulluğa iten ve geleceğini tehdit eden açlık, sefalet, hastalık, sakatlık ve yaşlılık gibi risklere karşı korunma gereksinimi içinde olmuştur. Sosyal güvenlik, insanlığın bu en eski ve derin gereksinimi nedeniyle doğup gelişmiştir. Bireyler, başlangıçta kabile ve aile içi dayanışma, bireysel tasarruflar, dinsel nitelikli hayır kurumları, karşılıklı yardım sandıkları gibi geleneksel koruma tekniklerini kullanmışlardır. Ancak Sanayi Devrimi'nin yol açtığı ekonomik ve sosyal gelişmeler geleneksel tekniklerin ekonomik güvence sağlamadaki yetersizliklerini ağırlaştırmıştır. Bu durum, sosyal sigorta sistemlerinin doğmasına yol açmıştır. İlk kez Almanya'da hastalık sigortası ile 1883 yılında başlayan sosyal sigorta uygulaması, kısa sürede öteki Avrupa ülkelerine de yayılmıştır. 1929 Ekonomik Bunalımı'nı takiben de Güney Amerika, ABD ve Kanada'ya, II. Dünya Savaşı'ndan sonra da hemen hemen bütün ülkelere yayılmıştır.

SOSYAL GÜVENLİK KAVRAMI

Sosyal güvenlik kavramı ve düşüncesi bugünkü çağdaş anlamı ve içeriğine II. Dünya Savaşı sonrasında kavuşmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası dönemin en önemli özelliği, sosyal sigortacılık sistemlerinin sosyal güvenlik sistemlerine dönüşmesi olmuştur. Bugün sosyal güvenlik, sosyal dayanışmanın, sosyal adaletin ve sosyal devletin en önemli aracı durumuna gelmiştir.

SOSYAL GÜVENLİĞİN TANIMI

Sosyal güvenlik, dar ve geniş anlamda tanımlanabilmektedir. Dar anlamda sosyal güvenlik, kişilere belirli sosyal riskler karşısında ekonomik güvence sağlama görevine sahip kurum ve kuruluşlar topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamda sosyal güvenlik ise bir ülke halkının bugününü ve yarınını güven altına almayı amaçlayan ve birbiri arasında sıkı bir birlik ve uyum kurulmuş olan kurumlar bütünü olarak tanımlanmaktadır.

SOSYAL GÜVENLİK HAKKI

Sosyal güvenliğe duyulan evrensel ihtiyaç, sosyal güvenliğin evrensel bir insan hakkı olarak kabul edilmesine neden olmuştur. 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) herkesin, toplumun bir üyesi olma sıfatıyla sosyal güvenlik hakkı bulunduğunu ve bu hakkın insan onurunun ve kişiliğinin gelişimi için gerekli ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla birlikte, her ülkenin kaynakları göz önünde tutularak, ulusal çaba ve uluslararası işbirliği ile gerçekleştirileceğini vurgulamıştır.

SOSYAL GÜVENLİĞİN TEMEL AMAÇLARI

Sosyal güvenliğin amacı; çalışma gücünü, beden ve ruh sağlığını devam ettirmek için gelir kaynaklarını sürekli ya da geçici bir biçimde yitirenlere toplum olarak yardım etmek suretiyle, onları gereksinimlerinin tutsaklığından kurtarmaktır. Sosyal güvenlik, ulusal gelirin yeniden dağılımına da katkıda bulunmaktadır.

SOSYAL GÜVENLİĞİN TEMEL İŞLEVLERİ

Sosyal güvenliğin dört temel işlevi bulunmaktadır. Bunlar; bireye ekonomik güvence sağlama işlevi, önleyici işlevi, kişiliğin geliştirilmesi işlevi, sosyal adaleti sağlama işlevidir.

SOSYAL GÜVENLİĞİN KONUSU

Sosyal güvenliğin konusunu, sosyal risklerin bireyler üzerinde yarattığı olumsuz etkileri önlemek oluşturmaktadır. Sosyal riskler; hastalık, analık, sakatlık, yaşlılık ve ölüm gibi bireyin fizyolojik yapısından kaynaklı olabildiği gibi, ekmeğini kazanmak için çalıştığı işte karşılaştığı kaza ve hastalıkları içeren mesleki kaynaklı ve ekmeğini kazanacak iş bulamadığı durumlarda olduğu üzere sosyo-ekonomik kaynaklı olabilmektedir.

SOSYAL GÜVENLİĞİ SAĞLAMA TEKNİKLERİ

Tarihsel süreçte geleneksel koruma teknikleri ile başlayan uygulamalar yerini modern koruma tekniklerine bırakmıştır. Sosyal güvenliğin modern sosyal koruma tekniklerini, sosyal sigortalar ile sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler oluşturmaktadır. Sosyal Sigortalar (Primli rejim) Sosyal sigortalar, sosyal riskleri karşılamak için öngörülen önlemlerin giderlerine toplu olarak karşı koymaktır. Sosyal sigortalar, sosyal güvenlik teknikleri içinde en gelişmiş ve en yaygın olarak kullanılanıdır. Sosyal sigortalar; işçi, işveren primleri ile devlet katkısını içeren üçlü bir finansman yapısına sahip, zorunluluk esası ile işleyen, istihdam (mesleki faaliyet) ön koşuluna bağlı olan, devlet tarafından kurulup örgütlenen özerk bir kurum tarafından yönetilen bir sigorta tekniğidir. İlgililerin prim ödemesine dayalı bir sistem olduğu için "primli rejim" olarak da adlandırılmaktadır.

Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler (Primsiz rejim) Sosyal sigortacılık yöntemi, bütün topluma ve bütün risklere karşı sosyal koruma sağlama amacı gerçekleştirilmedi yetersiz kalmıştır. Bu nedenle sistemde ortaya çıkan boşlukları doldurmak için, sosyal yardım ve sosyal hizmet tekniklerinden tamamlayıcı bir işlev olarak yararlanılmaya başlanmıştır. Genellikle gelişmiş ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerinde bulunan sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden yararlanabilmek için o toplumun bir üyesi olmak yeterli görülmektedir. Sosyal yardım ve sosyal hizmetleri sosyal sigortalardan ayıran bazı derin özellikler bulunmaktadır. Bu özelliklerden ilki, finansman kaynağı ile ilgilidir. Sosyal sigortacılık sistemi primlere dayalı iken, sosyal yardım ve sosyal hizmetler devlet bütçesindeki vergilerle finanse edilmektedir. Bu çerçevede, sosyal yardım ve sosyal hizmetlere gereksinim duyanların bu yardım ve hizmetler için herhangi bir katkı yapmaması, yardım ve hizmetlerin tek taraflı olarak devlet tarafından yapılması esas söz konusudur. Bu nedenle sosyal yardım ve sosyal hizmetler “ kamu yardımları” veya “primsiz rejim” olarak da adlandırılmaktadır. İkinci temel fark, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden yararlanabilmek için bu hizmetlere gereksinim duyulduğunun “ihtiyaç testi” olarak adlandırılan bir yöntem ile ispatı ve onaylanmasının gerekmesidir.

Sosyal Yardımlar: İlk kez 19. yüzyılda başlamış olan sosyal yardımlar, yoksul ve az gelirliler insanların refah düzeylerini arttırmak için sosyal sigortacılıkta olduğu üzere, kamu sorumluluğu ilkesinden hareket etmişlerdir. Bu kapsamda ilk sosyal yardım programı, 1891 yılında Danimarka’da kabul edilen yaşlılık aylığı programıdır. Program kapsamında 60 yaş ve üzeri yaşta muhtaç kişilere mahalli idarelerce aylık bağlanması öngörülmüştür. Danimarka’yı diğer İskandinav ülkeleri ve İngiltere konuşulan ülkeler izlemiştir. Muhtaç yaşlılara devlet bütçesinden aylık bağlanmasına ilişkin benzer düzenlemeler, Yeni Zelanda’da 1898, Büyük Britanya ve Avusturya’da 1908 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Daha sonra sakatlar, işsizler ve ölenlerin muhtaç yakınlarını da içeren diğer düzenlemeler gündeme gelmiştir.

Sosyal yardımların başlıcaları;

- Yoksullara bedava sağlık yardımı yapılması,
- Sosyal hastalıkların tedavisi için özel hizmetlerin kurulması,
- Anne ve çocuklara sağlanan özel hizmetler,
- Yoksul çocuklar için okulda yemek verilmesi,
- Aile ödenekleri,
- Yaşlılara sakatlara ve dul annelere aylık bağlanması,
- İşsizlik yardımı yapılması,
- Ekonomik kriz ve doğal afet durumlarında ödünç para verilmesi, kamu alacaklarının ertelenmesi veya belirli bir süre için alınmaması olarak sıralanabilir.

Sosyal Hizmetler: Sosyal hizmetler, bireylerin kendi elinde olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma düştüğü ya da bedenen veya ruhen bir eksikliğe uğradığı durumlarda sağlanır. Sosyal hizmetlerin insan onuruna yaraşır bir şekilde, bireylerin çevreleri ile uyumlu bir hayat sürdürebilmeleri amacıyla, devlet ve gönüllü özel kuruluşlar tarafından sağlanan maddi veya manevi, ekonomik veya sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilecek her tür hizmeti içermektedir.

SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Sosyal güvenlik sistemleri uzun bir tarihsel süreç yaşamıştır. İnsanoğlu İlk ve Orta Çağlarda gerek kabile veya aile içi dayanışma yoluyla gerekse dinî inanç ve görüşler doğrultusunda sosyal güvenlik ihtiyacını karşılama yolları yaratmıştır. Daha sonra gündeme gelen aile içi dayanışma, yerleşik tarım ekonomisine geçişten sanayi devrimine kadar olan dönemde ağırlıklı bir rol oynamıştır. Orta Çağ'da kilisenin oluşturduğu hayırsever kurumlar (hasta evleri, aşevleri, manastırlar vb.), yoksullara, hastalara, yaşlılara, dul ve yetimlere yardım eden başlıca kurumlar olmuştur. Kilisenin yardımlarının yanı sıra, 16. yüzyıldan itibaren devletin yardım kurumları ortaya çıkmaya başlamıştır. Öte yandan 13. yüzyıldan itibaren esnaf sınıfının da kendi aralarında dayanışmaya başlayarak önemli kurumlar oluşturdukları gözlenmektedir. Karşılıklı yardım sandıkları olarak adlandırılan bu kurumlar, Orta Çağ Avrupası'nın zanaatçıları arasında ve Anadolu'da gözlenmiştir.

SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİNİ DOĞURAN EKONOMİK VE SOSYAL KOŞULLAR

Sanayi Devrimi'nin getirdiği yeni ekonomik ve sosyal koşullar, bir yandan mevcut geleneksel yöntemlerin yetersiz kalmasına, öte yandan günümüzün sosyal güvenlik sistemlerinin doğmasına yol açan en önemli etmen olmuştur.

SOSYAL GÜVENLİĞİN KLASİK DÖNEMİNİN İLK SOSYAL SİGORTA UYGULAMALARI

Günümüzün sosyal güvenlik sistemi, Batı Avrupa'da doğup gelişmiştir. Bu gelişim, sosyal güvenlik sistemlerinin doğuşunu hazırlayan iki ayrı olguya dayalıdır. Sanayi Devrimi olgusunun damgasını vurduğu ve Klasik Dönem olarak adlandırılan ilk dönem, Almanya'da Bismarck öncülüğünde ilk sosyal sigorta sisteminin kurulmasıyla başlamıştır. Modern sosyal güvenlik sistemlerinin doğduğu ikinci dönem ise, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın doğurduğu bir dönem olup, asıl gelişimini II. Dünya Savaşı sonrası dönemde göstermiştir. 1789 Fransız Devrimi ile "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler." ilkesine dayalı ekonomik liberalizm, sosyal güvenlik sistemlerinin doğuşunu hazırlayan politik ve ekonomik süreçler olmuşlardır. Sosyal güvenliğin klasik dönemine denk düşen ilk sosyal sigorta uygulamaları Almanya'da başlamış olmasına rağmen, bu dönemde İngiltere ve Fransa'da gözlenen uygulamalar da önemlidir.

ÇAĞDAŞ SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİNİN ÖNCÜLLERİ

Sosyal güvenliği geniş anlamı ile benimseyen çağdaş sosyal güvenlik sistemlerinin doğup gelişmesine neden olan sistemler ise ABD'de 1935 yılında kabul edilen Sosyal Güvenlik Yasası, Yeni Zelanda'nın 1938 tarihli sosyal güvenlik sistemi, İngiltere'nin 1942 tarihli Beveridge Raporu ile kurulan sosyal güvenlik sistemidir.

TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'de sosyal sigortaların ilk temelleri 1936 tarihli İş Yasası ile atılabilmiş, yaşama geçirilmesi ise ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde mümkün olabilmiştir. Türk sosyal güvenlik sistemi, tarihsel süreç içerisinde primli ve primsiz rejimlerin gelişiminden oluşmaktadır. Primli rejim bakımından ilk ve en önemli düzenleme, 1965 tarihinde yürürlüğe giren ve 2008 yılına kadar geçerliliğini koruyan 506 sayılı Sosyal Sigortalar Yasası'dır. Bu dönemin ikinci önemli düzenlemesi, 1971 yılında esnaf ve sanatkârlarla öteki bağımsız çalışanların (tarımsal işlerde çalışanlar hariç) sosyal güvenliğe kavuşturulması için çıkarılan 1479 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu, BAĞ-KUR Yasası'dır. Ancak bu yasa ile yalnızca malullük, yaşlılık ve ölüm risklerine karşı güvence sağlanmış, sağlık güvencesi için 1985 yılını beklemek gerekmiştir. 1985 yılında 3235 sayılı yasayla hastalık riski de BAĞ-KUR kapsamına alınmıştır. Bu dönemde primli rejim kapsamında kurulan; ancak primli rejimi tamamlayıcı nitelikte olan ve Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarına ek bazı sosyal güvenlik hizmetleri sağlayan Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK), 1.3.1961 tarihinde 205 sayılı Yasa'yla kurulmuştur. 1982 Anayasası döneminde primli rejim ile ilgili olarak kabul edilen ilk yasa, 1983 yılında 2829 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumlarına Tabi Olarak Geçen Hizmetlerin Birleştirilmesi Hakkında Kanun'dur. Aynı yıl, kabul edilen iki kanun, tarım alanında faaliyet gösteren büyük bir kesimi dar kapsamlı da olsa sosyal güvenlik hakkına kavuşturmuştur.

Bu kanunlardan ilki, tarım alanında iş sözleşmesi ile bir işverene bağlı olarak çalışan işçilere yöneliktir. Bu kapsamdaki yasa, 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu'dur. Diğeri ise tarımda bağımsız çalışanları sosyal güvenlik kapsamına almaktadır. Bu yasa ise 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu'dur. 1999 tarih ve 4447 sayılı Yasa ile

İşsizlik Sigortası kabul edilmiş, uygulanmasına 1.6.2000 tarihinde başlanmıştır. İşsizlik sigortasını takiben, bu sigorta kolunu uygulamak ve Türkiye’de istihdamın korunup geliştirilmesi faaliyetlerinde bulunmak üzere 2000 yılında 617 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile daha sonra ise 2003 yılında 4904 sayı ile Türkiye İş Kurumu kurulmuştur. Türkiye İş Kurumu, 1946 yılında kurulmuş olan İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun yerini almıştır.

TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE REFORM VE SİSTEMİN BUGÜNKÜ YAPISI

Son yıllarda Türk sosyal güvenlik sisteminin esasını oluşturan primli rejim konusundaki en önemli gelişme, 2006 yılında 5502 sayılı Yasa ile Sosyal Güvenlik Kurumu, 2008 yılında ise 5510 sayılı Yasa ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası’nın yürürlüğe girmesidir. 5502 sayılı Yasa, farklı statüde çalışan kesimlere yönelik hizmet sunan kurumlar arasında norm ve standart birliği olmaması sorununu, kurumları tek çatı altında toplayarak aşmaya çalışmıştır. Bu çerçevede 5502 sayılı Yasa SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı gibi sosyal güvenlik kurumlarını Sosyal Güvenlik Kurumu çatısı altında birleştirilmiştir. 5510 sayılı Yasa ile sigortalılığın kazanılması “zorunlu” ve “isteğe bağlı” kılınmış; ancak zorunlu sigortalılık esas alınmıştır. 5510 sayılı Yasa ile sosyal sigortalar ayrı kollar şeklinde düzenlenmeyip “kısa vadeli sigorta hükümleri” ve “uzun vadeli sigorta hükümleri” başlıkları altında toplanmıştır. Dağınık olarak düzenlenmiş olan sağlık edimleri ve hak kazanma koşulları da GSS adı altında düzenlenmiştir. 5510 sayılı Yasa incelendiğinde; sosyal güvenliğin ekonomik boyutunun ön plana çıktığı, “daha fazla prim daha az aylık” anlayışının esas alındığı, özellikle malullük ve yaşlılık sigortasında aktüeryal dengelerin ön plana geçtiği, sağlık yardımlarının prim ödeme koşullarının yanı sıra ek cepten ödemelere bağlandığı, bu nedenlerle geriye gidişi simgeleyen düzenlemelere yer verildiği görülmektedir.

SOSYAL GÜVENLİĞİN ÇAĞDAŞ İLKELERİ, KAYNAKLARI VE FİNANSMANI

Dünyada yoksulluk sorunu henüz çözülememiştir. Üstelik kapitalizmin bugün yaşanan neoliberal dönemi yoksulluk sorununu daha da arttırmakta, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri çoğaltmaktadır. Sosyal güvenlik sistemlerinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde, gelir transferi yoluyla yoksulluk ve gelir eşitsizlikleri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu tartışmasız kabul gören bir yaklaşımdır. Bu nedenle günümüzde kapsamlı ve etkin sosyal güvenlik politikalarına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. **SOSYAL GÜVENLİĞİN ÇAĞDAŞ İLKELERİ**

Sosyal güvenliğin çağdaş ilkeleri ünlü Beveridge Raporu ile ortaya konmuştur. Bu ilkeler; sosyal güvenliğin kişiler ve riskler yönünden genişletilip yaygınlaştırılması, sosyal güvenlik sistemi yönetiminde birlik ve tekniklerinde bütünlük ile devletin sosyal güvenliğin finansmanına katılmasıdır.

SOSYAL SİGORTALARIN TEMEL İLKELERİ

Sosyal güvenliğin esasını oluşturan sosyal sigortaların dayandığı temel ilkeler de önemlidir. Bu ilkeler; sosyal risklere karşı sosyal koruma sağlamak, toplumun bireyleri arasındaki dayanışmayı arttırmak, sosyal denkleştirmeye katkıda bulunmak ve zorunluluk ilkeleridir. Sosyal Koruma İlkesi Sosyal sigortacılık sistemleri geliştikçe güvence altına alınan risklerin sayısı ile bu amaçla sağlanan yardımların miktarı da artmıştır. Sosyal sigortacılık sisteminin bütün riskleri ve bireyleri kapsamadığı durumda devreye, sosyal yardım ve sosyal hizmetler girmiştir. Dayanışma İlkesi Sosyal güvenlik yoluyla dayanışma ilkesi, bireylerin toplumun diğer bireyelerine çeşitli yollarla destek olmasını kapsamaktadır. Dayanışma ilkesi üç şekilde gerçekleşir. Birincisi, nesiller arası dayanışma ilkesidir. İkinci dayanışma şekli, yüksek ücretlilerin düşük ücretlileri desteklemesidir. Üçüncü dayanışma şekli, sağlıklı olan bireylerin hasta olanları desteklemesidir. Sosyal Denkleştirme İlkesi Sosyal denkleştirme ilkesi, dayanışma ilkesinin belli bir sigorta topluluğu içinde işleridir. Primlerin kazançlara göre belirlendiği; ancak yardımların eşit olarak dağıtıldığı sistemlerde, çok kazananlar az kazananları desteklemiş olmaktadır. Benzer bir şekilde bekâr olan bir işçi, evli veya evli ve çocuklu bir işçinin sosyal güvenliğine katkıda bulunmaktadır. Zorunluluk İlkesi Sosyal sigortaların başlıca niteliklerinden biri zorunluluk ilkesidir. Zorunluluk ilkesi sosyal sigortaları özel sigortalardan ayıran en temel özelliklerden biridir.

SOSYAL GÜVENLİĞİN KAYNAKLARI

Sosyal güvenlik hukukunda kaynak terimi, “sosyal güvenlik hukuku kurallarının ortaya çıkıp yürürlüğe girdiği sırada büründükleri biçimi” anlatmaktadır. Sosyal güvenliğin kaynakları, uluslararası ve ulusal düzeyde olmak üzere ayrı olarak ele alınıp incelenmektedir. Sosyal güvenlik hukukunun hukuk sistemi içindeki yeri sosyal güvenlik sistemlerinin gelişimini göstermesi yönünden önemlidir. Sosyal güvenlik, başlangıçta özel hukuk alanında yer alırken; bugün, devletin yerine getirmesi gereken önemli bir kamu hizmeti olduğu için kamu hukuku içerisinde yer almaktadır. Sosyal güvenlik başlangıçta iş hukuku içinde yer almakta iken, günümüzde gelişim seyrini tamamlayarak bağımsız bir hukuk dalı olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal güvenliğin başlıca ulusal kaynakları, başta anayasa olmak üzere sosyal güvenlik alanı ve konusundaki bütün yasa, tüzük, kararname ve yönetmelikleri içermektedir. Bunlara yargı kararlarını da eklemek gerekir.

SOSYAL GÜVENLİĞİN BOYUTLARI

Tüm ulusların ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamlarının odak noktasını oluşturan sosyal güvenliğin ekonomik, demografik ve sosyolojik boyutları bulunmaktadır. Ekonomik sistem ile sosyal yapı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal Güvenlik ve Ekonomi Ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi ile sosyal güvenlik sistemlerinin gelişmişlik düzeyi arasında da bir paralellik söz konusudur. Demografik yapının sosyal güvenlik sistemlerine etkisi karmaşıktır. Sosyal Güvenlik ve Demografi Sosyal güvenlik sistemi, sosyal korumaya kavuşturulacak nüfusun yapısı ve özelliklerini dikkate almak durumundadır. Öte yandan, nüfusun yapısı ve özellikleri de sosyal güvenlik sistemini doğrudan etkilemektedir. Sosyal Güvenlik ve Sosyoloji Sosyoloji, toplumda yaşayan bireyler arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilim dalı olarak sosyal güvenlik ile yakından ilişkilidir. Sosyal güvenliğin toplumsal yapının isteklerine yanıt verememesi onu başarısız kılar. Öte yandan, sosyal güvenlik de sosyolojinin inceleme alanı olan toplumun meslek, aile, sağlık ve yaşam koşulları gibi konularda önemli verilere sahiptir. Bu nedenle iki bilim dalı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

Bu sıkı ilişki, “Sosyal Güvenlik Sosyolojisi” adında yeni bir bilim dalının doğmasına yol açmıştır.

SOSYAL GÜVENLİĞİN FİNANSMANI

Sosyal güvenliğin finansmanı; kim, ne kadar, ne üzerinden ve hangi kurum kanalıyla ödeme yapıyor sorularının yanıtlarını içermektedir. Sosyal güvenliğin finansmanında genel olarak kabul edilen ilkeler iki temel esasa dayanmaktadır. Bunlardan ilki, sosyal güvenliği toplumsal bir sorun olarak algılamakta, bu nedenle kişinin sosyal güvenliğini sağlama sorumluluğunu topluma yüklemektedir. Böyle bir sistem içinde sosyal güvenliğin finansmanının devletın temel gelirleri olan vergilerle karşılanması esastır. Sosyal güvenliğin finansmanında kabul edilen bir diğerk ilke, sosyal güvenliği kişisel bir sorun olarak algılamakta, bu nedenle kişisel sorumluluk esasını benimsemektedir. Bu ilkenin geçerli olduğı sosyal güvenlik sistemlerinde sosyal güvenliğin finansmanı, temelde işçi ve işverenlerden alınan primlerle karşılanmaktadır. Ancak bu sisteme zamanla devletın katkısı da eklenmiştir. Günümüzde sosyal güvenliğin finansmanı ağırlıklı olarak bu ikinci temel esasa dayalı bir şekilde, üçlü olarak sağlanmaktadır. Üçlü Finansman Sistemi Günümüzde sosyal güvenlik bireyler için temel bir hak, devlet için ise bir görev olarak benimsenmiş olmasına rağmen, finansman açısından kişisel sorumluluğı ön planda tutan sistemler tercih edilmektedir. Prim oranları ve vergilerin ağırlığı ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte, sosyal güvenliğin finansmanı genellikle üçlü bir yapıya, yani işçi ve işverenlerden alınan primlerle devletın katkısına dayanmakta, devlet katkısı genellikle ikinci planda kalmaktadır. Finansman Yöntemleri Sosyal güvenliğin mali yükünün kuşaklar arasında yeniden dağıtımını amaçlayan finansman yöntemleri başlıca iki türü içermektedir. Birincisi fon biriktirme (kapitalizasyon), diğeri ise dağıtım yöntemidir. Biriktirme (Kapitalizasyon) yöntemi Bu yöntem sigortalının ileride karşılaşılabileceğı riskler için bugünden fon biriktirmesi esasına dayalıdır. Bireysel olabileceğı gibi toplu da olabilmektedir. Toplu biriktirme yönteminde sosyal güvenlik kurumuna ödenen bütün primler ortak bir fonda toplanmaktadır. Sosyal güvenlik sistemi kapsamında yapılması gereken ödemeler bu fondan karşılanmaktadır. Büyük rakamlara ulaşan bu fonda biriken paralar çeşitli şekilde işletilerek ek gelir sağlanma yoluna gidilmektedir. Dağıtım (pay-as-you-go) yöntemi Bu yöntem bir yılın gelirleri ile o yılın harcamalarının karşılanması esasına dayalıdır. Bu nedenle gelirler ile giderler arasında belirli bir denge kurulması önemlidir. Bu yöntemde hâlen çalışan aktif sigortalıların ödedikleri primler, aynı dönemdeki pasif sigortalılar (sistemden aylık veya gelir alanlar) veya bunların hak sahiplerine yapılacak ödemeleri karşılar. Bu nedenle bu sistem nesiller arası dayanışmayı sağlamaktadır. Bu yöntemde beklenilmeyen harcamaları karşılayabilmek için yedek fonlar (ihtiyat fonları) oluşturmak söz konusu değildir. Dağıtım yönteminin en önemli avantajı, uygulamanın sade ve kolay olmasıdır. Dağıtım yönteminin işlerliğinin prim ödeyenlerin sayısı ile yardım alanların sayısı arasındaki dengeye bağılı olduğu unutulmamalıdır.

İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIĞI, HASTALIK VE ANALIK SİGORTALARI

5510 sayılı Yasa, sigortalılara sağlanan hakları kısa vadeli sigorta hükümleri ve uzun vadeli sigorta hükümleri olarak iki başlığa ayırmıştır. Kısa vadeli sigorta hükümleri, iş kazası ve meslek hastalıkları, hastalık ve analık sigortası kollarını kapsamaktadır. Önceki sistemde ayrı olarak düzenlenmiş olan bu kollar, 5510 sayılı Yasa ile âdeta tek bir sigorta kolu gibi düzenlenmiş; ancak sağlanacak yardımlar konusunda ayrı hükümlere yer verilmiştir. Kısa vadeli sigorta kollarının ortak özelliği, kısa vadede ortaya çıkan riskleri kapsamaya ve fon biriktirme esasına dayanmamasıdır. Kısa vadeli sigorta kolları için dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, kısa vadeli sigorta uygulamalarını doğuran risklerin sağlık ve bakım boyutunun 5510 sayılı Yasa'da Genel Sağlık Sigortası başlığı altında ayrıca düzenlenmiş olmasıdır. Bu nedenle kısa vadeli sigorta kollarının sadece parasal boyutu kısa vadeli sigortalar başlığı altında düzenlenmiştir. Böylece parasal yardımlar ile sağlık yardımları farklı sigorta uygulamalarının kapsamına alınmıştır.

İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIĞI SİGORTASI

İş kazası ve meslek hastalıkları, çalışma hayatının en önemli sorunlarından biridir. ILO'ya göre (2018) dünya ölçeğinde yılda 374 milyon iş kazası ve meslek hastalığı meydana gelmekte, 2,78 milyon kişi iş kazası veya meslek hastalıkları sonucu hayatını kaybetmektedir. Türkiye'de durum daha vahimdir. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verilerine göre 2016 yılında 286 bin 68 iş kazasında 1.405 ölüm gerçekleşmiş, 597 işçi meslek hastalığına yakalanmıştır. İş Kazası Kavramı İş kazası, "sigortalının işverenin otoritesi altında bulunduğu sırada gördüğü iş veya işin gereği dolayısıyla ani ve dıştan gelen bir etkenle, onu bedenen ve/veya ruhen zarara uğratan olay" olarak tanımlanmaktadır. 5510 sayılı Yasa'nın 13. maddesi iş kazasını tanımlamaktan öte, hangi hâl ve durumda meydana gelen kazanın iş kazası sayılacağını düzenlemiştir.

13. maddeye göre iş kazası;

- Sigortalının iş yerinde bulunduğu sırada,
- İşveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle sigortalı kendi adına ve hesabına bağımsız çalışıyorsa yürütmekte olduğu iş nedeniyle,
- Bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak iş yeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda,
- 5510 sayılı Yasa'nın 4/I, a kapsamında emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda,
- Sigortalıların, işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş geliş sırasında meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen ya da ruhen özürlüğe uğratan olay olarak tanımlanmaktadır. İş Kazasının Unsurları 5510 sayılı Yasa'ya göre bir kazanın iş kazası sayılabilmesi için;
- Kazaya uğrayanın 5510 sayılı Yasa kapsamında sigortalı sayılması,
- Sigortalının kazaya uğraması,
- Sigortalının uğradığı kaza sonucu bedensel veya ruhsal bir zarara uğraması,
- Kaza ile sigortalının uğradığı zarar arasında uygun bir nedensellik bağının bulunması gereklidir.

Meslek Hastalığı Kavramı Meslek hastalığı, mesleki bir faaliyetin yürütülmesi sırasında veya bazı işlerde sürekli çalışma sonucunda ortaya çıkan hastalıklardır. Önemli olan hastalığın yapılan faaliyetlerle doğrudan ilişkili bir şekilde ortaya çıkmasıdır. 5510 sayılı Yasa'ya göre meslek hastalığı, sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal özür lülük hâlleridir.

Meslek hastalığı, işten ayrıldıktan sonra meydana çıkmış ve sigortalı olarak çalıştığı işten kaynaklanmış ise, sigortalının 5510 sayılı Kanun'la sağlanan haklardan yararlanabilmesi için, eski işinden fiilen ayrılmasıyla hastalığın meydana çıkması arasında bu hastalık için kurum tarafından çıkarılacak yönetmelikte belirtilen süreden daha uzun bir zamanın geçmemiş olması şarttır (m.14).

Meslek Hastalığının Unsurları Bir hastalığın meslek hastalığı olarak nitelendirilmesi için;

- Meslek hastalığına yakalanan kişinin 5510 sayılı Yasa kapsamında sigortalı sayılması,
- Sigortalının bedensel veya ruhsal özür lülük durumuna düşmesi,
- Geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal özür lülük hâlinin yürütülen işin sonucu olarak ortaya çıkması,
- Meslek hastalığının belirli bir zaman diliminde meydana gelmiş olması gereklidir.

İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sigortasından Sağlanan Yardımlar İş kazası ve meslek hastalığı, geçici

veya sürekli iş göremezlik durumlarına neden olabilmektedir. Bu nedenle bu sigorta kolu kapsamında bazı durumlarda geçici iş göremezlik ödeneği verilirken, bazılarında ise sürekli iş göremezlik geliri sağlanmaktadır. İş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölen sigortalı, aileyi geçindiren bir niteliğe sahipse, geride kalanların gelir kayıplarını gidermek için kendilerine belirli koşullarda gelir bağlanmaktadır. Ayrıca iş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölen sigortalının cenaze giderleri için yakınlarına parasal yardım da yapılmaktadır. Bir diğer yardım, kız çocuklarına evlenme ödeneği verilmesidir.

HASTALIK SİGORTASI

Sosyal sigortacılıkta hastalık, “tıbbi bakım ve tedavi gerektiren bedensel ve ruhsal bozukluk durumu” olarak tanımlanmaktadır. 5510 sayılı Yasa kapsamında hastalık hâlinde sigortalıya geçici iş göremezlik ödeneği verilmekte ve sağlık yardımı yapılmaktadır. Geçici iş göremezlik ödeneğinden yararlanabilmek için altı koşulu yerine getirmek gerekmektedir. Sigortalıya Yapılacak Yardımlar ve Yararlanma Koşulları 5510 sayılı Yasa kapsamında hastalık hâlinde sigortalıya geçici iş göremezlik ödeneği verilmekte ve sağlık yardımı yapılmaktadır. Geçici İş Göremezlik Ödeneği Hastalık sigortası kapsamında geçici iş göremezlik, sigortalının hastalık hâllerinde kurumca yetkilendirilen hekim veya sağlık kurulu raporlarında belirtilen istirahat süresince geçici olarak çalışmama hâlidir. Geçici iş göremezlik ödeneği de çalışılmayan bu sürelerde ortaya çıkan gelir kayıplarını karşılamayı amaçlamaktadır. Hastalık sigortasından yalnızca 5510 sayılı Yasa’nın 4/I, a ve 4/I, b bendine tabi sigortalılar ile 5. maddede belirtilen sigortalılar yararlanabilmektedir. Yasanın 4/I,c bendi kapsamında bulunan kamu çalışanları iş kazası ve meslek hastalıkları sigortasında olduğu gibi hastalık sigortasından da yararlanamamaktadır. Hastalık hâlinde verilecek geçici iş göremezlik ödeneği, yatarak tedavilerde günlük kazancının yarısı, ayaktan tedavilerde ise üçte ikisidir.

ANALIK SİGORTASI

Doğum nedeniyle ortaya çıkan gider artışı ve gelir kayıplarının, sadece emek geliri ile geçinen sigortalı tarafından karşılanması zordur. Bu nedenle analık sigortası doğup gelişmiştir. Analık sigortası gelir kayıpları ve gider artışlarını karşılamak amacıyla parasal yardımlar sağlamaktadır. Emzirme ödeneği ve geçici iş göremezlik ödeneği parasal yardımlar kapsamında yer almaktadır. Ayrıca doğumun gerektirdiği sağlık yardımları da yapılmaktadır. Sağlık yardımları hem anneye hem de çocuğa yapılmaktadır. Analık Sigortası Kapsamında Sağlanan Yardımlar ve Yararlanma Koşulları Analık sigortası, gelir kayıpları ve gider artışlarını karşılamak amacıyla parasal yardımlar sağlamaktadır. Ayrıca doğumun gerektirdiği sağlık yardımları da yapılmaktadır. Sağlık yardımları hem anneye hem de çocuğa yapılmaktadır. Sağlık Yardımları (Hizmetleri) 5510 sayılı Yasa’ya göre analık sigortası kapsamında yapılacak sağlık yardımları (veya sağlık hizmetleri) genel sağlık sigortası hükümleri çerçevesinde düzenlenmiştir. Yasa’ya göre analık sebebiyle ayakta veya yatarak; hekim tarafından yapılacak muayene, hekimin göreceği lüzum üzerine teşhis için gereken klinik muayeneler, doğum, laboratuvar tetkik ve tahlilleri ile diğer tanı yöntemleri, konulan teşhise dayalı olarak yapılacak tıbbi müdahale ve tedaviler, hasta takibi, rahim tahliyesi, tıbbi sterilizasyon ve acil sağlık hizmetleri, ilgili kanunları gereğince sağlık meslek mensubu sayılanların hekimlerin kararı üzerine yapacakları tıbbi bakım ve tedaviler bu kapsama girmektedir. Parasal Yardımlar 5510 sayılı Yasa kapsamında parasal yardım olarak emzirme ödeneği ile geçici iş göremezlik ödeneği sağlanmaktadır.

Emzirme Ödeneği Analık sigortası kapsamında yer alan emzirme ödeneği, analık sigortası kapsamında bulunan herkese, gerekli prim ödeme gün sayılarını sağlamaları koşuluyla, yaşayan her çocuğu için verilir. Geçici İş Göremezlik Ödeneği 5510 sayılı Yasa’ya göre, analık sigortasından yalnızca kadın sigortalıya, analık hâllerine bağlı olarak ortaya çıkan iş göremezlik süresince, günlük geçici iş göremezlik ödeneği verilir. Geçici iş göremezlik ödeneği, sigortalı kadının analığı nedeniyle ortaya çıkan gelir kaybını gidermek amacını taşıdığı için yalnızca sigortalı kadına verilmektedir. Bu nedenle sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısı, sağlık hizmetleri ile emzirme ödeneğinden yararlanmasına rağmen, geçici iş göremezlik ödeneğinden yararlanamamaktadır. Geçici iş göremezlik ödeneği; doğumdan önceki sekiz ve doğumdan sonraki sekiz hafta için veya çoğul gebelik hâlinde doğumdan önceki süreyle iki hafta eklenmesi ile bulunan süre için verilmektedir.

MALULİYET, YAŞLILIK VE ÖLÜM SİGORTALARI İLE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ

Maluliyet, yaşlılık ve ölüm sigortalarını içeren uzun vadeli sigorta türleri, 5510 sayılı Yasa'nın 25-42. maddeleri arasında kapsayan bölümünde "Uzun Vadeli Sigorta Hükümleri" başlığı altında düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin en önemli özelliği, maluliyet, yaşlılık ve ölüm sigortalarının âdeta tek bir sigorta kolu biçiminde düzenlenmesidir. 5510 sayılı Yasa'ya göre uzun vadeli sigorta kolları primi sigortalının prime esas kazancının %20'si olup, %9'u sigortalı, %11'i işveren payıdır.

MALULİYET SİGORTASI

Malullük sigortasından sigortalılara sağlanan hak, malullük aylığı bağlanmasıdır. Malullük aylığı almakta olanlar ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler ayrıca sağlık sigortalısı sayılıp sağlık yardımlarından yararlanırlar. Malullük aylığı alan sigortalılara GSS hükümleri çerçevesinde işe alıştırma (rehabilitasyon) hizmetleri de sunulmaktadır.

Malullük Aylığından Yararlanma Koşulları Sigortalıya malullük aylığı bağlanabilmesi için sigortalının;

- Malul sayılması,
- Malullüğün çalışmaya başladıktan sonra ortaya çıkması,
- Belirli bir süre sigortalı olarak çalışmış olması,
- Belirli bir süre prim ödemiş olması,
- İşten ayrılması ve kuruma başvurusu gereklidir.

Sigortalılık Süresi ve Prim Gün Sayısı Koşulu 5510 sayılı Yasa'ya göre malullük aylığı bağlanabilmesi için sigortalının malul olması yeterli sayılmamakta, belirli bir sigortalılık süresi ile belirli bir prim günü sayısının bildirilmesi aranmaktadır. Yasa malullük aylığı için; • En az on yıldan beri sigortalı bulunmayı ve toplam olarak 1800 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası priminin bildirilmiş olmasını aramaktadır. • Başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede malul olan sigortalılar için sigortalılık süresi aranmamakta, 1800 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması yeterli görülmektedir (m.26).

Kamu Görevlileri Bakımından Özel Malullük Durumları: Vazife ve Harp Malullüğü 5510 sayılı Yasa'da vazife malullüğü yalnızca kamu görevlileri için düzenlenmiş olup, kamu görevlilerinin görevlerini yerine getirdikleri sırada malul olmaları durumunu ifade etmektedir. 47. maddeye göre; sigortalıların vazifelerini yaptıkları sırada veya vazifeleri dışında idarelerince görevlendirildikleri herhangi bir kamu idaresine ait başka işleri yaparken, bu işlerden veya kurumlarının menfaatini korumak maksadıyla bir iş yaparken ya da idarelerince sağlanan bir taşıtla işe gelişi ve işten dönüşü sırasında veya iş yerinde meydana gelen kazadan doğan malullüğe, vazife malullüğü ve bunlara uğrayanlara da vazife malulü denir. 5510 sayılı Yasa'nın 47. maddesinde yer alan vazife malullüğü, harp malullüğü durumunu da kapsamaktadır.

YAŞLILIK SİGORTASI

Yaşlılık; belirli bir yaşa ulaştıktan sonra, çalışma gücünü kısmen veya tamamen yitirdiği için kendi isteği ile çalışma yaşamından ayrılma, sürekli bir gelirden vazgeçmek demektir. Yaşlılık sigortası, belirli bir yaşa ulaşması nedeniyle çalışma gücünü kısmen veya tamamen yitiren sigortalıya, ömrünün geri kalan kısmında geçimini sağlamak amacıyla sürekli bir gelir sağlamayı amaçlar.

Yaşlılık Sigortasından Sağlanan Haklar 5510 sayılı Yasa kapsamında yaşlılık sigortasından sigortalıya sağlanan haklar;

- Yaşlılık aylığı bağlanması ve
- Toptan ödeme yapılmasıdır. Toptan ödeme, aylık bağlanma koşullarını gerçekleştirilemeyen sigortalılara, işten ayrıldıklarında, ödemiş oldukları maluliyet, yaşlılık ve ölüm sigortaları primlerinin istekleri hâlinde geri verilmesidir (m.28). Yaşlılık aylığı alanlar ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler genel sağlık sigortalısı sayılmakta olup, herhangi bir GSS primi ödemediği sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadırlar. Yaşlılık Aylığından Yararlanma Koşulları Yaşlılık aylığından yararlanabilmek için bazı koşulların yerine getirilmiş olması gereklidir.

Bu koşullar;

- Belli bir yaşa ulaşmış olma,
- Belirli bir sigortalılık süresine sahip olma,
- Belirli bir prim ödeme gün sayısına sahip olma,

- İşten ayrılma,
  - Kuruma yazılı olarak başvurmadır. Yaş, Sigortalılık Süresi ve Prim Koşulları Emeklilik aylığına hak kazanma koşulları açısından 4447 sayılı Yasa'nın yürürlüğe girdiği 08.09.1999 tarih ile 5510 sayılı Yasa'nın yürürlüğe girdiği 01.05.2008 tarihleri önem taşımaktadır.
  - 4447 sayılı Yasa'dan (08.09.1999) önce;
  - Kadın ise 20, erkek ise 25 yıl sigortalı olarak çalışmak ve toplam 5000 gün maluliyet, yaşlılık ve ölüm sigortası primi ödemiş olmak veya
  - Kadın ise 50, erkek ise 55 yaşını doldurmuş, 3600 gün maluliyet, yaşlılık ve ölüm sigortası primi ödemiş olmak ve 15 yıldan beri sigortalı bulunmak, yaşlılık aylığına hak kazanılabilmek için yeterli idi. 4447 sayılı Yasa ile yaşlılık aylığı koşulları ağırlaştırılmıştır. Sigortalının;
  - Kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurmuş olması ve en az 7000 gün veya
  - Kadın ise 58, erkek ise 60 yaşının doldurmuş olması, 25 yıldan beri sigortalı bulunması ve en az 4500 gün maluliyet, yaşlılık ve ölüm sigortası primi ödemiş olması aranmıştır. 5510 sayılı Yasa yaşlılık aylığı koşullarını daha da ağırlaştırmıştır.
- Yasa'nın 28. maddesi uyarınca, 30.04.2008 tarihinden sonra ilk defa sigortalı olarak çalışmaya başlayanlara;
- Kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurmuş olmaları ve
  - En az 9000 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması şartıyla yaşlılık aylığı bağlanır. Ancak hizmet sözleşmesi ile çalışan sigortalılar için prim gün sayısı şartı 7200 gün olarak uygulanır. Yaş koşulu 2036 yılına kadar değişmeyip, kadınlar için 58, erkekler için 60 olarak kalacaktır. Bu tarihten 2048 yılına kadar her yıl kademeli olarak birer yaş arttırılacaktır.
- Kolaylaştırılmış Emeklilik Durumları Türk sosyal güvenlik sisteminde; ileri yaştakiler, sigortalı olarak çalışmaya başlamadan önce malul olanlar, maden işyerlerinin yer altı işlerinde çalışanlar, erken yaşlanmış olduğu tespit edilen sigortalılar ve malul çocuğu bulunan kadın sigortalılar kolaylaştırılmış özel emeklilik koşullarına sahiptir. Fiilî Hizmet Süresi Zammı ve İtibari Hizmet Süresi Zammı 5510 sayılı Yasa'nın 40. maddesinde belirtilen iş yerlerinde ve işlerde 4/I, (a) ve (c) kapsamında çalışan sigortalıların prim ödeme gün sayılarına, bu iş yerlerinde ve işlerde geçen çalışma sürelerinin her 360 günü için karşılıklarında gösterilen (60, 90 veya 180 gün olabilen) gün sayıları, fiilî hizmet süresi zammı olarak eklenir. İtibari hizmet süresi, 5510 sayılı Yasa'ya göre bağlanacak aylıklar ve yapılacak toptan ödemelerin hesabında dikkate alınan; ancak hiçbir şekilde 5510 sayılı Yasa'yla tanınan hakları kazanma bakımından gerekli prim ödeme gün sayısı, yaş ve emeklilik ikramiyesinin hesabında dikkate alınmayan süredir. Her yıl sonunda, sigortalının fiilî hizmet süresine eklenen itibari hizmet süresinin her otuz günü için, yılın son ayında sigortalı adına ödenen malullük, yaşlılık ve ölüm sigortasına ait sigortalı ve işveren prim toplamı kadar ayrıca itibari hizmet süresi primi işverenden tahsil edilir.

ÖLÜM SİGORTASI

Ölüm sigortası, ölen sigortalının geride kalan ve geçimi sigortalı tarafından sağlanan aile bireylerinin uğradıkları gelir kayıplarını karşılama amacını taşımaktadır. Ölüm sigortasından yararlanabilmek için ölümün iş kazası ve meslek hastalığı nedeni ile gerçekleşmemiş olması gereklidir. İş kazası ve meslek hastalığı nedeni ile gerçekleşen ölümler, iş kazaları ve meslek hastalıkları sigortası kapsamında düzenlenmiştir.

Ölüm Sigortasından Sağlanan Haklar ve Yararlanma Koşulları 5510 sayılı Yasa'nın 32. maddesi uyarınca ölüm sigortasından sağlanan haklar;

- Ölüm aylığı bağlanması,
- Ölüm toptan ödemesi yapılması,
- Aylık almakta olan kız çocuklarına evlenme ödeneği verilmesi,
- Cenaze ödeneği verilmesidir. Ölüm sigortasından yararlanabilmek için hem sigortalıya hem de hak sahibi olabilecek aile bireylerine ilişkin bazı koşulların sağlanması gereklidir.

TÜRKİYE'DE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ

Türkiye'de bireysel emeklilik sistemi, 2001 yılında 4632 sayılı "Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu" ile kabul edilmiştir. 4632 Sayılı Yasa'nın 1. maddesine göre; bu Kanun'un amacı, kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak bireylerin emekliliğe yönelik tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi ile emeklilik döneminde ek bir gelir sağlanarak refah düzeylerinin yükseltilmesi, ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratarak istihdamın arttırılması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunulmasını teminen, gönüllü katılıma dayalı ve belirlenmiş katkı esasına göre oluşturulan bireysel emeklilik sisteminin düzenlenmesi ve denetlenmesidir. Türkiye'de bireysel emeklilik sistemi; bireysel katılıma dayalı fon esasına göre işleyen, katılımın gönüllü olduğu, işverenin de sisteme prim ödeyebilmesini mümkün kılan, kamu sistemini tamamlayıcı bir özellik taşıyan ve bireysel tasarruflar üzerinden oluşturulan bir sistemdir.

GENEL SAĞLIK SİGORTASI VE İŞSİZLİK SİGORTASI

Türkiye’de Genel Sağlık Sigortası (GSS) düşüncesi ilk kez 1946 yılında gündeme gelmiş; ancak 31.5.2006 tarihinde 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası’nın kabulü ile noktalanmıştır. 5510 sayılı Yasa 1 Ekim 2008 tarihinde tam olarak yürürlüğe girebilmiştir. Dünyada zorunlu işsizlik sigortası ilk kez 1911 yılında Birleşik Krallık’ta kurulmuş olmasına rağmen, Türkiye’de işsizlik sigortası oldukça geç bir tarihte, 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Yasası ile 1 Haziran 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. **GENEL SAĞLIK SİGORTASI**

Genel sağlık sigortası; “kişilerin öncelikle sağlıklarının korunmasını, sağlık riskleri ile karşılaşmaları halinde ise oluşan harcamaların finansmanını” belli şartlarla sağlayan ve tüm nüfusu zorunlu olarak sağlık güvencesine kavuşturmayı amaçlayan bir sigorta koludur. GSS, “kişilerin ekonomik gücüne ve isteğine bakılmaksızın ortaya çıkacak hastalık riskine karşı, toplumun tüm bireylerinin sağlık hizmetlerinden eşit, kolay ulaşılabilir ve etkin bir şekilde yararlanabilmelerini sağlayan sağlık sigortası” olarak da tanımlanmaktadır. GSS’nin finansmanı, prim gelirleri ile katılım paylarına dayalıdır.

GSS primi, kısa ve uzun vadeli sigorta kollarına tabi olanlar için prime esas kazancın % 12,5’idir. Bu primin % 5’i sigortalı, % 7,5’i ise işveren hissesidir. Yalnızca GSS’ye tabi olanlar ile işsizlik, kısa çalışma ödeneği ve iş kaybı tazminatı alanların genel sağlık sigortası primi, prime esas kazancın % 12’sidir. Devlet prime esas kazancın %3’ü oranında katkıda bulunmaktadır. Genel sağlık sigortası prim gelirleri; yönetim giderleri, genel sağlık sigortasından sağlanan sağlık hizmetleri ve diğer haklar dışında başka bir amaçla kullanılamaz. Uzun ve kısa vadeli sigorta kolları bakımından sürekli iş göremezlik, malullük, çalışma gücü kaybı hâllerinin tespiti veya bu amaçla yapılan kontroller nedeniyle oluşan sağlık hizmeti giderleri ile gündelik ve yol giderleri, refakatçi giderleri, kısa ve uzun vadeli sigorta kolları prim gelirlerinden karşılanır. Genel Sağlık Sigortasının Kişiler Bakımından Kapsamı GSS’nin kişiler bakımından kapsamı; GSS kapsamına alınan kişiler, GSS’linin bakmakla yükümlü olduğu kişiler ve GSS kapsamı dışında kalan kişiler olarak sınıflandırılabilir. GSS, diğer sosyal sigorta kolları gibi zorunlu bir sigorta koludur.

Genel Sağlık Sigortasının Hizmetler Bakımından Kapsamı GSS kapsamında sağlanan başlıca hizmetler; kapsamdaki sağlık hizmetleri ile yol gideri, gündelik ve refakatçi giderleridir. GSS’den sağlanacak sağlık hizmetlerinden ve diğer haklardan yararlanmak, GSS’li ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler için bir hak, kurum için ise bu hizmet ve hakların finansmanını sağlamak bir yükümlülüktür. GSS kapsamında sağlanan başlıca sağlık hizmetleri; koruyucu sağlık hizmetleri, hekim ve diş hekimi tarafından yapılan tedavi hizmetleri, analığa yönelik tedavi hizmetleri, yardımcı üreme yöntemi tedavileri, sağlık hizmetleriyle ilgili teşhis ve tedaviler için gerekli olabilecek kan ve kan ürünleri, kemik iliği, aşı, ilaç, ortez, protez ve diğer tıbbi araçlardır. Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Koşulları GSS’li veya bakmakla yükümlü olduğu kişinin sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için belirli bir süre prim ödenmiş olması, sağlık hizmeti kullanımı sırasında katılım payı ödenmesi ve sevk zincirine uygun bir şekilde sağlık hizmet sunucularına başvurulması gereklidir. **İŞSİZLİK SİGORTASI** İşsizlik, çalışma isteği ve yeteneğinde olup çalışma olanağı bulamamaktır.

Günümüzde işsizlik gerek dünyada gerekse Türkiye’de en önemli sosyo-ekonomik sorunlardan biridir. İşsizlik sigortası, kendi isteği ve kusuru dışında işsiz kalmış olan kişilerin gelir kayıplarını, kısmen ve geçici bir süre için telafi etme amacını taşıyan bir sigorta koludur. İşsizlik sigortası ile işsizlik yardımı farklıdır. İşsizlik sigortası ilgilinin sisteme primle katkı sağlaması esasına dayanırken, işsizlik yardımı devlet bütçesinden finanse edilmektedir. İşsizlik Sigortasından Sağlanan Yardımlar ve Yararlanma Koşulları İşsizlik sigortası kapsamında; işsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği, GSS primi ve İŞKUR kursiyerlerinin primlerinin ödenmesi, yeni bir iş bulma ve meslek edindirme, geliştirme ve yetiştirme yardımları sağlanmaktadır. İşsizlik ödeneği İşsizlik ödeneği, 4447 sayılı Yasa’ya göre işsiz kalan sigortalılara, Yasa’da belirtilen süre ve miktarda yapılan parasal ödemedir.

İşsizlik ödeneğinden yararlanabilmek için üç koşul bulunmaktadır. İlk koşul, belirli bir süre sigortalı olarak çalışıp prim ödemiş olma koşuludur. İkinci koşul, iş sözleşmesinin belirli nedenlerle sigortalının isteği ve kusuru dışında sona ermesidir. Üçüncü koşul ise işsizlik ödeneğinden yararlanma talebiyle kuruma başvurmadır. Kısa çalışma ödeneği Kısa çalışma, en az dört hafta, en fazla üç aylık bir süreyle iş yerinde uygulanan haftalık çalışma süresinin en az üçte bir oranında azaltılarak uygulanmasıdır. Kısa çalışma hâlinde İşsizlik Sigortası Fonu’ndan kısa çalışma ödeneği ödenir. İşçinin

kısa çalışma ödeneğine hak kazanabilmesi için, hizmet akdinin feshi hariç işsizlik sigortası hak etme koşullarını yerine getirmesi gerekir. 5510 sayılı kanun gereği ödenecek GSS ve İŞKUR kursiyerlerinin primleri İşsizlik ödeneği alanlar ve kısa çalışma ödeneğinden yararlananlar 5510 sayılı Yasa gereği GSS'li sayılırlar (mD.60/I, e). Prime esas kazancın %12'si olan GSS primi İş-Kur tarafından ödenmektedir. İŞKUR tarafından verilen meslek geliştirme ve edindirme eğitimine tabi olan kişiler de 5510 sayılı Yasa'nın hizmet sözleşmesine tabi sigortalısı kabul edilerek, iş kazası ve meslek hastalıkları yönünden sigortalı sayılmaktadırlar. Bu kişilere ait iş kazası ve meslek hastalıkları primi de İŞKUR tarafından ödenmektedir. Mesleki eğitim ve iş bulma İşsizlik sigortasından sağlanan önemli bir diğer yardım, mesleki eğitim ve iş bulma yardımudur. İşsizlik ödeneği işsizliğin olumsuz etkilerini hafifletmeye yönelik geçici nitelikte bir yardım olup, sigortalı işsizlere mesleklerine uygun ve son yaptıkları işin ücret ve çalışma koşullarına yakın bir iş bulunması nihai bir hedeftir. Ücret garanti fonu 4447 sayılı Yasa'nın ek 1. maddesi ile sigortalı sayılan kişileri hizmet akdine tabi olarak çalıştıran işverenin konkordato ilan etmesi, işveren için aciz vesikası alınması, iflası veya iflasın ertelenmesi nedenleri ile işverenin ödeme gücüne düştüğü hâllerde geçerli olmak üzere, işçilerin iş ilişkisinden kaynaklanan üç aylık ödenmeyen ücret alacaklarını karşılamak amacı ile İşsizlik Sigortası Fonu kapsamında ayrı bir Ücret Garanti Fonu oluşturulmuştur.

TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE İDARİ YAPI, HİZMETLERİN BİRLEŞTİRİLMESİ VE HİZMET BORÇLANMASI T

ürk sosyal güvenlik sistemi uzun yıllar kişilerin çalışma statüsüne göre kurulmuş olan üç ayrı sosyal güvenlik kurumu tarafından yönetilmiştir. Bu kurumlar SSK, Emekli sandığı ve BAĞ-KUR'dur. 16.5.2006 tarihinde 5502 sayılı Yasa'yla kurulan Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), mevcut asli sigorta kurumları olan SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı 20.5.2006 tarihinden itibaren lağvederek, tüm mal varlıkları, kadroları, mevcut sözleşmeleri kuruma devredilmiştir. SGK, 1999 yılında 4447 sayılı Yasa'yla kurulan Türkiye İş Kurumu ile birlikte bugün Türk sosyal güvenlik sisteminin temel kurumlarını oluşturmaktadır. Tamamlayıcı nitelikte olup hâlen varlığını sürdüren diğer kurumlar Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) ve Amele Birliği'dir.

SOSYAL GÜVENLİK KURUMU

Kurumun Hukuki Statüsü, Amacı, Görevleri ve Hizmetleri SGK kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve malî açıdan özerk, 20/05/2006 tarihli ve 26173 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumuna İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun'un (5502 sayılı Kanun) ve 15/07/2018 tarihli ve 30479 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 4 sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde (4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi) hüküm bulunmayan durumlarda özel hukuk hükümlerine tâbidir. Kurum, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın ilgili kuruluşudur. 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 405'inci maddesinde SGK'nın amacı ve görevleri belirtilmiştir. Buna göre SGK'nın temel amacı; sosyal sigortacılık ilkelerine dayalı, etkin, adil, kolay erişilebilir, aktüeryal ve mali açıdan sürdürülebilir, çağdaş standartlarda sosyal güvenlik sistemini yürütmektir. Kurumun Organları Kurumun organları 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 406'ıncı maddesi ile Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Başkanlık olarak belirlenmiştir. 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 410'uncu maddesine göre Başkanlık teşkilatı, merkez ve taşra teşkilatından oluşmaktadır. Başkanlığın en üst amiri olan Başkan, Başkanlık icraatından ve emri altındakilerin faaliyet ve işlemlerinden Yönetim Kurulu'na karşı sorumlu olup, 410. maddede sıralanan görev, yetki ve sorumluluklara sahiptir.

TÜRKİYE İŞ KURUMU

Türkiye'de 1999 yılında 4447 sayılı Yasa'yla ilk kez işsizlik sigortası kurulmuştur. 25.6.2003 tarihinde 4904 sayılı Yasa'yla da Türkiye İş Kurumu kurulmuştur. Kurumun Hukuki Statüsü, Amacı ve Görevleri 15/07/2018 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (CK) uyarınca İŞKUR, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın (AÇSHB) ilgili kuruluşu olup, özel hukuk hükümlerine tabi, tüzel kişiliği haiz, idari ve mali bakımdan özerk bir kamu kuruluşudur. 4904 sayılı Yasa'ya göre Türkiye İş Kurumu'nun amacı, istihdamın korunması, geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve işsizliğin önlenmesi faaliyetlerine yardımcı olmak ve işsizlik sigortası hizmetlerini yürütmektedir. 4 sayılı CK'nin 617. maddesi ile kurumun görevleri belirlenmiştir.

Kurumun Organları Kurumun organları; Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Genel Müdürlük, İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları'dır. Genel Kurul, bakanın veya görevlendireceği kişinin başkanlığında, Batı'daki çağdaş örneklerde olduğu üzere işçi, işveren ve devlet temsilcilerinden oluşarak üçlü bir temsile dayanmaktadır. Yönetim Kurulu, kurumun en yüksek yönetim, karar, yetki ve sorumluluğa sahip organıdır. Genel Müdürlük, merkez ve taşra teşkilatından oluşur. Genel Müdür, Genel Kurul'un önerilerini dikkate alarak Yönetim Kurulu kararları ile kurum mevzuatı doğrultusunda bütün işleri yürütür. Kurumun faaliyet alanına giren konularda diğer kuruluşlarla iş birliği ve koordinasyonu sağlar, idari ve adli merciler ile üçüncü şahıslara karşı kurumu temsil eder. Kurumun merkez teşkilatı; İstihdam Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Aktif İşgücü Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, İş ve Meslek Danışmanlığı Dairesi Başkanlığı, İşgücü Piyasası ve İstatistik Dairesi Başkanlığı, Dış İlişkiler ve Projeler Dairesi Başkanlığı, İşsizlik Sigortası Dairesi Başkanlığı, Fon Yönetimi ve Aktüerya Dairesi Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Personel Dairesi Başkanlığı, Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı, İç Denetim Başkanlığı ve Basın, Yayın ve Tanıtım Birimi'nden oluşmaktadır (İŞKUR, 2019: 4).

Taşra teşkilatı ise; Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlükleri (81) ile Hizmet Merkezleri (77)'nden

oluşmaktadır. İl istihdam ve mesleki eğitim kurullarının görevleri genel olarak; ilin istihdam ve mesleki eğitim politikasını oluşturmak, izlemek ve geliştirmek olarak özetlenebilir (4 nolu CK, md.625). Özel İstihdam Büroları Günümüzde devlete ait kamu iş bulma kurumlarının yanı sıra, özel istihdam büroları da iş ve işçi bulma faaliyetleri ile ilgilenmektedir. Küreselleşme, iş gücü maliyetlerinin düşürülmesi arzusu ile çalışma biçimlerinde artan esneklik, devletin küçülmesi, işsizliğin artması, nitelikli iş gücüne olan ihtiyacın artması ve işletmelerin yeniden örgütlenmesi, özel istihdam bürolarının önem kazanmasına neden olmuştur. 4094 sayılı Yasa'ya göre, iş arayanların elverişli oldukları işlere yerleştirilmeleri ve çeşitli işler için uygun işçiler bulunmasına aracılık etme görevi, kurum ve bu amaçla gerçek veya tüzel kişiler tarafından kurulan özel istihdam bürolarınca yapılır. Yurt içi ve yurt dışında iş ve işçi bulmaya aracılık faaliyeti ile işgücü piyasası, istihdam ve insan kaynaklarına yönelik hizmetlerde bulunmaya yetkili olan Özel İstihdam Büroları (ÖİB); işgücü arzı ve talebinin karşılanması faaliyetinin yanı sıra işgücü piyasası ihtiyaçlarına uygun işgücü yetiştirilmesi ve danışmanlık gibi hizmetler de sunmaktadır. İzin belgelerini kurumdan temin eden ÖİB'ler, kamu kurum ve kuruluşlarında iş ve işçi bulmaya aracılık yetkisine sahip değildir. İŞKUR verilerine göre, 2018 tarihi itibarıyla, İŞKUR tarafından izni verilmiş olup faaliyeti hâlen devam eden 484 adet özel istihdam bürosu bulunmaktadır.

HİZMETLERİN BİRLEŞTİRİLMESİ

Sosyal güvenlik sisteminde hizmet birleştirilmesi, farklı sigortalılık hâllerinde veya farklı sigorta kurumlarına tabi olarak geçen hizmetlerin birleştirilmesidir. 5510 sayılı Yasa farklı sigortalılık hâllerinin birleştirilmesini ilk defa 5510 sayılı Yasa'ya tabi olarak çalışanlar ve 5510 sayılı Yasa'dan önce sigortalı olanlar için ayrı düzenlemiştir. HİZMET BORÇLANMASI Hizmet borçlanması ise, sigortalı olarak geçmeyen bazı sürelerin, daha sonra maluliyet, yaşlılık ve ölüm sigortası primleri ödenerek sigortalılık süresine saydırılmasıdır. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 41. maddesinde yurt içinde hizmet borçlanması, 3201 sayılı Kanun ile yurt dışında hizmet borçlanması düzenlenmiştir.

SOSYAL YARDIMLAR

Türkiye’de de primli rejimin yanı sıra, primsiz rejim de bulunmaktadır. Primsiz rejim sosyal güvenlik sistemimizi tamamlayıcı bir özellik göstermektedir.

SOSYAL YARDIM KAVRAMI

Sosyal yardım kavramının tek ve evrensel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Bu nedenle sosyal yardımlar birtakım ayırıcı (temel) özellikler ileri sürülerek tanımlanmaya çalışılmaktadır. Sosyal yardımların en ayırıcı özelliği, sosyal yardımların finansmanının sadece devlet bütçesinden karşılanması, diğer bir deyişle yardımlardan yararlananların yardımların finansmanına katkıda bulunmamasıdır. Sosyal yardımların ikinci temel özelliği, sosyal yardımlardan yararlanabilmek için bu yardımlara gereksinim duyulduğunun “ihtiyaç testi” olarak adlandırılan bir yöntem ile ispatı ve onaylanmasının gerekmesidir. Dolayısıyla sosyal yardımlar muhtaçlık şartına ve muhtaçlığın devam etmesine bağlı olarak yapılırlar. Muhtaçlığın devam edip etmediği düzenli kontrollerle tespit edilir ve muhtaçlık sürdüğü sürece yardımlardan yararlanılır. Tek ve evrensel kabul görmüş bir tanımı bulunmamakla birlikte sosyal yardımlar “zorunlu katılma ilkesine dayanmayan ya da katılma ile karşılığı (yapılan yardım) arasında bir ilişki bulunmayan genel devlet bütçesi ya da belirli bir amaca ayrılmış özel vergilerle finanse edilen kamu yardımları olarak” tanımlanmaktadır.

SOSYAL YARDIMLARIN AMACI

Sosyal yardımlar genellikle primli rejim kapsamı dışında kalmış, bu nedenle sosyal korumaya en çok gereksinim duyanlara hizmet götürmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç, sosyal bütünleştirme işlevine de hizmet etmekte, sosyal güvenliğin hem riskler hem de kişiler bakımından yaygınlaştırılmasına katkı sağlamaktadır. Daha açık bir anlatımla sosyal yardımların en temel amacı, yardım alan kişinin mümkün olan en kısa sürede yeniden çalışabilme, gelir elde etme ve kendi geçimini sağlayabileceği bir duruma kavuşturmadır. Bu nedenle yoksullukla mücadelenin önemli araçlarından biri olup, temel amaç yoksulluğun ortadan kaldırılması sürecinde bireyin ekonomik ve sosyal olarak desteklenmesidir.

SOSYAL YARDIMLARIN ÖNEMİ

ILO’nun dikkat çektiği sosyal adalet krizi ve sosyal güvenlik sistemlerine de uzanan özelleştirme politikaları, birçok ülkede sosyal güvenliğin koruyucu karakterinin zayıflamasına, hatta bazı durumlarda ortadan kalkmasına neden olmuştur. Özellikle son on yılda yüksek işsizlik oranlarının eşlik ettiği; ancak ekonomik, sosyal ve siyasal birçok nedenle ilişkilendirilebilecek derin eşitsizlikler ve artan yoksulluk sosyal yardım programlarının artışı ile telafi edilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle gerek sosyal yardım harcamalarında gerekse sosyal yardımlardan yararlanan kişi sayısında istikrarlı bir artış söz konusudur.

SOSYAL YARDIMLARIN SINIFLANDIRILMASI

Sosyal yardımlar, farklı sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Bir sınıflandırma sosyal yardımları, tazminat karakteri taşıyan sosyal yardımlar ve koruma karakteri taşıyan sosyal yardımlar olarak ikiye ayırmaktadır. Başka bir sınıflandırma, aynı yardımlar ve nakdi yardımlar olarak iki gruba ayırmaktadır. Bir diğer sınıflandırma ise genel yardımlar, kategorik yardımlar ve bağlı yardımlar olarak üç grupta ele almaktadır.

SOSYAL YARDIM REJİMLERİ

Sosyal yardım rejimleri; Seçici Refah Sistemleri, Kamu Yardımı, Bütünleşmiş Güvence Ağına Sahip Refah Devletleri, İkili Sosyal Yardım, Az Gelişmiş Sosyal Yardım, Sadece En Muhtaca Yönelik Sosyal Yardım, Yerel Takdire Dayalı Adem-i Merkezîyetçi Yardım ve Merkezi Takdire Dayalı Yardım olarak sınıflandırılmaktadır. Türkiye bu sınıflandırmada “Az Gelişmiş Sosyal Yardım” rejimi altında değerlendirilmektedir.

TÜRKİYE’NİN SOSYAL YARDIM REJİMİ

Türkiye’de özellikle 2000’li yıllardan sonra sosyal yardımlar; miktar, program çeşitliliği ve hedeflenen gruplar açısından önemli ölçüde artış göstermiştir. Türkiye, sosyal yardım rejimleri gruplandırmasında, Güney Avrupa ülkeleri ile birlikte “Az Gelişmiş Sosyal Yardım Rejimi” içerisinde değerlendirilmiştir. Böylesi bir yardım rejiminde sosyal yardımlar sınırlı sayıda seçilmiş gruba (genellikle yaşlılara) yönelik tek tip programlardan oluşmaktadır ve yardımlar yerel yönetimlerin takdir yetkisine bağlıdır. Bir çalışmada Türkiye; İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İtalya ile birlikte Güney Avrupa kapsamında ele alınmaktadır. “Güney Beşli” olarak nitelediği bu ülkelerin farklı tarihsel rotalara, sosyo-ekonomik ve kültürel niteliklere sahip olmalarına rağmen, sosyal yardım

örüntüleri konusunda pek çok ortak noktalarının olduğunu iddia edilmektedir. “Güney Beşli”nin ortak örüntüleri şöyle özetlenebilir:

Birincisi, “Güney Beşli”nin, büyük anayasal taahhütlere rağmen, yeterli geliri olmayanlara destek sağlayacak bir ulusal yardım sistemleri (ulusal gelir güvencesi ağının) yoktur.

İkincisi, bu ülkelerde, gruba özgü ulusal yardım programları vardır ve Türkiye dışında tüm ülkelerde bu tür kategorik yardımlar oldukça boldur.

Üçüncüsü, bu ülkelerde yoksulluk yaygın bir şekilde görülmektedir. Ancak sosyal yardımlar, sosyal güvenlik sistemleri içinde az bir yer tutmaktadır ve yardımların miktarı bir hayli düşüktür.

Dördüncüsü, bu ülkelerde mevcut tüm genel yardım programları, yakın zamanda ortaya çıkmıştır ve bölgesel (İspanya) ya da yereldir (İtalya ve Türkiye).

Beşincisi, bu ülkelerdeki sosyal yardımlar adem-i merkezîyetçi ve düzensiz temel programlarla yürütülmektedir. Ayrıca programlarda sıkı ve enformel ihtiyaç tespiti sistemi uygulanmakta ve ortak ikamet koşulu aranmaktadır. Türkiye’de halihazırda sunulan sosyal yardım programları; aile yardımları, eğitim yardımları, sağlık yardımları, özel amaçlı yardımlar, yaşlı ve engelli yardımları ile proje destekleri ve istihdam yardımları ana başlıkları ile sınıflandırılmaktadır.

Aile yardımları kapsamında; gıda yardımları, barınma yardımları, sosyal konut projesi, yakacak yardımları, eşi vefat etmiş kadınlara yardım, muhtaç asker ailelerine yardım, doğum yardımı, öksüz ve yetim yardımı, muhtaç asker çocuğu yardımı, çoklu doğum yardımı yer almaktadır. Eğitim yardımları kapsamında; eğitim materyali yardımları, şartlı eğitim yardımları, öğle yemeği yardımı, ücretsiz ders kitabı, öğrenci taşıma barınma ve iaşe yardımı, engelli öğrencilerin ücretsiz taşınması, yurt yardımı bulunmaktadır. Sağlık yardımları kapsamında; şartlı sağlık yardımları, engelli ihtiyaç yardımları, sağlık yardımları, kronik hastalara nakdi yardım, GSS katılım payı ödemeleri, GSS gelir tespiti ve prim desteği yardımları sunulmaktadır. Özel amaçlı yardımlar kapsamında; aşevleri, afet ve acil durum yardımları, terör zararı yardımı, şehit yakını ve gazilere yardım, yabancı yönelik yardımlar, yabancılara yönelik sosyal uyum programı, yabancılara yönelik şartlı eğitim yardımı yer almaktadır. Yaşlı ve engelli yardımları kapsamında; yaşlılık yardımı (2022), engelli yardımı (2022), engelli yakını yardımı (18 yaşından küçük engelliler) (2022), Silikozis yardımı (2022), evde bakım yardımı bulunmaktadır.

Proje destekleri ve istihdam yardımları kapsamında; gelir getirici proje destekleri, kırsal alanda sosyal destek projesi, istihdam eğitimi projeleri, sosyal hizmet projeleri (ADEM, SODAM, yaşlı bakımı vb.), işe yönlendirme yardımı, işe başlama yardımı sunulmaktadır.

SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ

Sosyal refah devleti; toplumun üyelerinin ihtiyaçlarının karşılandığı, yaşam kalitelerinin yükseltilmesi amacının var olduğu, sosyal sorunlardan uzak bir yaşam sürdürülmesinin hedeflendiği ve var olan sorunların hak temelli bir yaklaşımla profesyonel yollarla çözülmeye çalışıldığı bir devlet sistemidir. Sosyal refah sisteminin önemli bileşenlerinden biri, sosyal güvenlidir. Sosyal güvenlik ise sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerden oluşmaktadır. Bu bölümde sosyal güvenlik temelinde sosyal hizmetler konusu ele alınmıştır.

SOSYAL REFAH DEVLETİ

Sosyal refah; aile, din, ekonomi ve politika gibi geleneksel sosyal refah kurumlarının yanında daha sonra yer alan bir sosyal kurumdur. Diğer sosyal kurumlara göre daha yeni olmasına rağmen, sosyal hizmet mesleğinden daha eskidir. Sosyal refah kurumu, toplumun üyelerine yardım etmedeki kolektif sorumluluğunu ifade eden karşılıklı dayanışma mekanizmalarını içerir. Sosyal refahı, tortusal ve kurumsal olarak iki başlık altında incelemek mümkündür. Tortusal sosyal refah yaklaşımı, bozulan düzeni tamir ederek aynı durumu sürdürmeye yönelirken; kurumsal sosyal refah yaklaşımı, toplumsal değişmeye yönelir.

Kurumsal sosyal refah yaklaşımı üç düşünceye dayanmaktadır:

1. Bir ülkenin vatandaşı olarak herkesin hizmetlerden yararlanma hakkı olduğunu belirten sosyal haklar düşüncesidir.
2. Evrensellik kavramına ilişkindir.
3. Ulusal minimum standartlar düşüncesi vardır. Refah devletinin görev alanı oldukça geniştir ve her ülkenin kendi sosyal refah modeline göre çeşitli uygulamaları vardır. Ancak sosyal devletin görevlerinin temel olarak altı alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar; sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, gelirin yeniden dağıtımı, konut ve sosyal refah hizmetleridir. Bunlar dışında da devletin izlediği sosyal politikalar vardır.

SOSYAL GÜVENLİK KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Sosyal güvenliğin üç bileşeni; sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerdir.

SOSYAL HİZMETLER

Sosyal hizmet; “insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini temel alan, sosyal değişimi destekleyen, insanların iyilik durumunun geliştirilmesi için insan ilişkilerinde sorun çözmeyi, güçlendirmeyi ve özgürleştirmeyi amaçlayan ve bunun için insan davranışına ve sosyal sistemlere ilişkin teorilerden yararlanarak, insanların çevreleri ile ilişkilerine müdahale eden bir meslek” olarak tanımlanmaktadır. Sosyal hizmet mesleği, sosyal refah ve diğer sosyal hizmet alanlarında işlevsel olan mesleklerden biridir. Sosyal hizmetler ise çok daha geniş bir anlama sahiptir. İnsan kaynaklarının korunması ve geliştirilmesiyle doğrudan ilgili başlıca çalışmaların organize edilmesi olarak tanımlanan sosyal hizmetler; sosyal yardım, sosyal sigorta, çocuk refahı, suçluların ıslahı, akıl sağlığı, genel sağlık, eğitim, eğlence, işçiliğin korunması ve sosyal konut alanlarını kapsamaktadır. Sosyal hizmetler, yalnızca hayırsever çabalara dayalı bir çalışma da değildir. Çünkü sosyal hizmetler hem devlet hem de gönüllü kuruluşların birlikte ve sistemli bir biçimde yürüttükleri çalışmalardan ibarettir. Bir başka ifadeyle sosyal hizmetler, yalnızca gönüllü veya resmî bir çaba olmayıp, her ikisinin iş birliği ile gerçekleştirilen bir hizmettir.

TÜRKİYE’DE SOSYAL HİZMETLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tüm dünyada esen sosyal devlet, sosyal refah, sosyal adalet ve insan hakları rüzgârlarının etkisiyle Türkiye’de, 1957 yılında, Birleşmiş Milletler Sosyal Refah Müşavirliği’nin önderliğinde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı başta olmak üzere ilgili bakanlık, kamu ve özel kuruluş temsilcilerinin katılımıyla, Türkiye’de mevcut sosyal hizmetlerin bilimsel ve mesleki bir yaklaşımla yeniden örgütlenmesine yönelik toplantıda alınan kararlar gereğince; 1959 yılında 7355 sayılı kanunla alanda araştırma yapmak üzere Sosyal Hizmet Enstitüsü, sosyal hizmet eğitimi vermek üzere 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisi, 1963 yılında ise S.S.Y.B. bünyesinde uygulama amaçlı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Sosyal Hizmetler Akademisi, Birleşmiş Milletler Eğitim Müşavirleri ve Türkiye’deki öğretim üyelerinin çabalarıyla, ilk eğitim müfredatını hazırlayarak 1961’de mülakatla seçilen eşit sayıda kız-erkek karışık tahmini 18 öğrenciyle eğitime başlamıştır. Bu dönemde 17 kişi çeşitli burslarla yurt dışına eğitim amaçlı gönderilmiştir.

Sosyal Hizmetler Akademisi 1965’te ilk mezunlarını vermiştir. İlk mezunlardan 13 kişi, öğrenci

asistanlığı statüsüyle okulda kalmış, diğerleri ise bünyesinde tıbbi sosyal hizmet alanında atanmışlardır. Yine ilk mezunlarımızdan Adalet Bakanlığı ve DPT’de yer alanlar olmuştur. 1963 yılında, Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliğine üye olunmuştur. Üyelik kabulü, sosyal hizmet eğitiminin uluslararası normda Türkiye’nin koşullarına uygun verildiği anlamında önemli bir başlangıçtır. 1967 yılında 26 öğrenciyle H.Ü. Sosyal İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde Sosyal Çalışma bölümü açılmıştır. 60’lı yıllar planlı döneme geçildiği, göç, gecekondu, kat sorunları nedeniyle ağırlıklı toplum kalkınması yönteminin uygulandığı yıllardır. Bu yıllarda sosyal hizmet eğitiminde de yöntem ve teknikler ağırlıklı olmuştur. Kırsal Kalkınma projelerinde meslektaşlarımız yer almaya başlamıştır.

Sosyal hizmet eğitimi, dünyada ve ülkemizde önemli bir yer tutmaktadır. Yeni bir meslek olarak toplumda algılanması, kabul görmesi çok uzun yılları almıştır. Yine 1963 yılında Birleşmiş Milletler önderliğinde, S.S.B.Y’de koruyucu aile konusunda “sosyal yardımcı” yetiştirme programı uygulanmış, uygulamanın toplumda çok kabul görmemesi nedeniyle bu program bitirilmiştir. 1968 yılında Ankara Gazi Lisesi Sosyal Hizmetler Akademisi’ne başvurarak okul sosyal hizmeti başlatmak istemiş, bu alanda başarılı öğrenci uygulamaları yapılmıştır. Yine bu yıllarda TAPD tarafından Ankara Topraklık semtinde ilk toplum merkezi açılmıştır. 60’lı ve 70’li yıllarda, köy kalkınması, gecekondu çalışması gibi toplum kalkınması yönteminin ağırlıklı yer aldığı uygulamaların yanı sıra hastanelerde, cezaevlerinde, çocuk bakım yurtlarında, huzurevlerinde, kız ve gençlik bakım evlerinde, çocuk ıslahevlerinde, sendikalarda, fabrikalarda sosyal hizmet uzmanları yer almaya başlamışlardır.

Mesleğin odağında insan olması nedeniyle, bireye, gruba topluma ulaşmak için çok ciddi çalışmalarla, yoğun emekle meslek yol almaya başlamıştır. 20 Temmuz 1982’de YÖK yasasıyla Sosyal Hizmet Akademisi ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Çalışma Bölümleri birleştirilmiştir. Oysa Sosyal Hizmetler Akademisi’nin başka bir üniversite bünyesinde yoluna devam etmesi isteniyordu.

Tek bir okulun, Türkiye’deki sosyal hizmet uzmanı açığını karşılaması mümkün değildi. 5, 6, 7, 8 ve 9. Beş Yıllık Kalkınma Planları’nda, sosyal hizmet eğitiminin uygulaması ve yeni okullar açılması tespiti maalesef dilek olarak kalmıştır. YÖK’le kurulan Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu’nun öğrenci kapasitesi arttırılarak 120 öğrenci alınmaya başlanmış, 1982’ye kadar 650 civarı olan mezun sayısının arttırılması hedeflenmiştir. 1980’li yıllar hem dünyada hem de ülkemizde toplumsal-ekonomik-siyasal yapıların hızla değiştiği yıllar olmuştur. 1990’a gelindiğinde yeniden kalkınma, iş birliği, topluma katılma, insan hakları, fırsat eşitliği gibi değerlerin yükselmesiyle, toplumla çalışma, kalkınma, ulaşılabilirlik sürdürülebilirlik kavramlarıyla sosyal hizmet yükselen değer olmuştur. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sorun odaklı yaklaşımların yerine, bütüncül ve generalist yaklaşım ağırlıklı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Toplumsal değişimle birlikte sosyal hizmetlerin hedef kitlesi sorun alanları da gelişmiştir. Sosyal hizmet uzmanları sayısı yetersizliklerini korumakla birlikte niteliksel olarak gelişimlerini korumayı ve dünyayla bütünleşmeyi başarmışlardır. Gerek Türkiye’deki sosyal hizmet eğitiminin uluslararası sosyal hizmet eğitiminin bir parçası olması gerekse ülkenin sosyal hizmet sistemi içinde mesleğin bilgi, beceri ve değerlerinin uygulamaya aktarılmasındaki becerileriyle sosyal hizmet uzmanları Temmuz 2002’de Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği’ne üye olmuşlardır. Uluslararası platformda dünya örneklerini incelediğimizde mevcut sistem içinde Türkiye’deki sosyal hizmet uzmanlarının kullandıkları yaklaşımın, teknik ve metodlarla başarılı olduğu görülmektedir. Sosyal hizmet, yaklaşık 65 bölümle eğitim faaliyetini icra etmeye devam etmektedir. Ayrıca 2011 yılında 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kapatılmış. Bugün sosyal hizmetler, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı çatısı altında uygulamalarını gerçekleştirmektedir.

TÜRKİYE’DE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Ülkemizde sosyal hizmet uygulamalarının sunulduğu başlıca kurum, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’dır. Bakanlık; 08.06.2011 tarih ve 27958 Mükerrer sayı ile Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 633 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuş ve sosyal hizmetler yeniden yapılandırılmıştır. 9 Temmuz 2018 tarih 30473 Resmî Gazete sayılı 703 Kanun Hükmünde Kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı birleştirilerek Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı kurulmuştur. 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin ikinci bölüm 65’inci maddesinde görev ve yetkileri tanımlanmıştır. 4.8.2018 tarih ve 30499 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 15 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 1’inci maddesiyle bu fıkrada yer alan “Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı” ibaresi “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” şeklinde değiştirilmiştir. Bakanlık çerçevesinde Türkiye’de öncelikli olarak çocuklara yönelik kendi aileleri yanında yetiştirilmeleri amacıyla sosyo-ekonomik destek hizmeti verilmekte, ailesi yanında bakımı mümkün olmayan çocuklar koruyucu aile ve evlat edinme hizmetinden faydalandırılmaktadır. Aile odaklı hizmetlerden yararlandırılmayan çocuklara ise yatılı sosyal hizmet kuruluşu olan çocuk evleri sitesi, çocuk evleri veya çocuk destek merkezlerinde hizmet verilmektedir. Yaşlılara yönelik ise huzurevleri, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri ve yaşlı hizmet merkezlerinde yaşlılara özel sosyal hizmet

uygulamaları yürütülmektedir. Engellilere yönelik sosyal hizmet uygulamaları da ülkemizde oldukça kapsamlıdır. Bu bağlamda engelsiz yaşam merkezleri, engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ve evde bakım temel sosyal hizmet uygulamalarıdır.

Kadınlara ve aileye yönelik sosyal hizmet uygulamaları ise şiddet önleme ve izleme merkezi, kadın konuk evi aile sosyal destek programı çerçevesinde oldukça kapsamlı bir biçimde şekillenmektedir.

SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL HİZMETLER İLİŞKİSİ

Sosyal güvenlik kapsamında sosyal hizmetler, sosyal devletin gereği olarak ücret ya da prim talep etmeden, tüm vatandaşların korunmasını ve desteklenmesini amaçlayan profesyonel uygulamalardır. Sosyal güvenlik, primli ve primsiz sistemlerden oluşmaktadır. Türkiye’de sosyal güvenliğin primsiz ödemeler kısmı, Sosyal Güvenlik Kurumu Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü eliyle yürütülmekte idi. 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü kapatılmış ve hizmetleri Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na devredilmiştir. Primli ve primsiz iki rejimden oluşan Türk sosyal güvenlik sisteminin ikinci ayağını oluşturan sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin tamamlayıcı ve boşluk doldurucu bir özelliği vardır. Genel ve geniş biçimiyle sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, konut yapımı, toplum kalkınması gibi konular akla gelebilmektedir. Dar anlamda sosyal hizmetlerin içeriği ise sosyal çalışma mesleğinin kurum ve çalışma alanıyla sınırlandırılmaktadır. Sosyal güvenlik, bireyin anne karnında oluşumundan itibaren başlayan ve ölümünden sonra da belli bir süre devam eden süreçte, bireyin asgari hayat kalitesinde yaşamını sürdürebilmesini sağlamak üzere geliştirilmiş, modern refah programı olarak nitelenebilir. Sosyal hizmetler, sosyal güvenliğin bir aracı olarak çalışma hayatı çerçevesinde birtakım tehlikelere karşı önleyici bir fonksiyon yerine getirmekten daha çok çalışma hayatı dışında özellikle sosyo-ekonomik kökenli sorunlara karşı önleyici, hatta iyileştirici ve ıslah edici bir fonksiyon yerine getirmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı; çocuk, aile ve toplum, engelli, yaşlı, kadınlara yönelik sosyal hizmetleri tek çatı altında toplamıştır. Bu gruplara yönelik sosyal hizmetler, aşağıda sıralanan kuruluşlarda sunulmaktadır.

Çocuk hizmetleri kuruluşları

- Çocuk Evleri Sitesi (0-6 Yaş)
- Çocuk Evleri Sitesi (0-12 kız-erkek/13-18 kız)
- Çocuk Evleri Sitesi (13-18 erkek)
- Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi ve bağlı çocuk evleri Süreli/kısa süreli çocuk/gençlik rehabilitasyon kuruluşları

- Çocuk Destek Merkezleri Aile ve Toplum Hizmetleri Kuruluşları
- Sosyal Hizmet Merkezi Engelli ve yaşlı hizmetleri kuruluşları
- Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri
- Umut Evleri • Aile Danışma ve Rehabilitasyon Merkezleri
- Huzurevleri

- Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri
- Yaşlı Hizmet Merkezleri Kadın hizmetleri kuruluşları
- Kadın Konukevleri • Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezi Sosyal Yardım Kuruluşları
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Özel kuruluşlar
- Darülaceze Müessesesi Müdürlüğü Evde Bakım Hizmeti 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kararname’ye göre engelli kişilerin yaşamlarını öncelikle buldukları ortamda sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hâle gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan ihtiyacı olanların geçici veya sürekli bakım altına alınması veya bunlara evde bakım hizmeti sunulması esastır.

Bakıma muhtaç engellinin bakımını üstlenen akrabasına her ay için evde bakım ücreti ödenmektedir. Evde bakımı sağlanamayan engelli bireylerin ise “özel engelli bakım- rehabilitasyon merkezlerinde” kalması sağlanmakta olup, ücreti devlet tarafından karşılanmaktadır.

ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL YARDIMLAR VE SOSYAL HİZMETLER GİRİŞ

Çocuklar için özel olarak hazırlanan ve sunulan hizmetlerin gelişimi ise çocuğa verilen değerin artması ile özellikle 20. yüzyılın başlarında gelişim göstermeye başlamıştır. 20. yüzyıl, çocuk haklarıyla ilgili önemli gelişmeler olması nedeniyle çocuk yüzyılı olarak adlandırılmaktadır. Çocuğun önemli ve değerli bir varlık olduğu, kendine özgü duygu, düşünce ve ihtiyaçlarının olduğu bu yüzyılda gündeme gelmiştir.

ÇOCUKLUK KAVRAMI

Çocukluk, salt doğum ile yetişkinlik arasındaki dönem olmanın ötesinde bir anlama sahiptir. Çocuk tanımındaki sınırlama ile ilgili tarih boyunca pek çok gelişme yaşanmıştır. 1923'te Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Deklarasyonu, 1948'de Çocuk Refahı Uluslararası Birliği ve 1959'da Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi çocukluk dönemini kapsayan belirli bir kronolojik yaş vermekten kaçınmıştır. Ancak 1996 yılında Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan rapor, 18 yaşın altındaki her bireyi "çocuk" olarak tanımlamıştır.

TARİH BOYUNCA ÇOCUK KAVRAMINDA YAŞANAN DEĞİŞİM

Orta Çağ'da çocuk gündelik yaşamda küçük birer yetişkin olarak yer almaktadır. Bu dönemde çocuğun bütün dünyasını teşkil eden aile aynı zamanda çocuğu işe koşan ve istihdam eden bir işletme görünümündedir. Çocukluğun özel olarak korunma gerektiren bir gelişim dönemi olduğu ancak aydınlanma dönemiyle beraber yavaş yavaş modern çocukluk anlayışını geliştirmeye başlamıştır. Aydınlanma Dönemi etkileri ve Endüstri Devrimi'yle ortaya çıkan burjuva sınıfının erkek çocuklarının, bugünkü anlamda "tarihin ilk çocukları" olduğu söylenebilir. Çocukların korunmasında 20. yüzyıl, uluslararası oluşumlarla birlikte, çocukluğun altın çağı olarak nitelendirilmiştir. 26 Eylül 1924 yılında Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile başlayan çalışmalar çocuk haklarının uluslararası arenada da tartışılmasında ve gündemde tutulmasında etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın sonrası kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü, Cenevre Bildirgesi'nin canlandırılması amacıyla 1959 yılında Çocuk Hakları Bildirgesi'ni BM Genel Kurulu'nda kabul etmiştir. 1979 yılından itibaren başlayan çalışmalar 20 Kasım 1989 yılında, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmesi ile sonuçlandırılmıştır. Çocuklar bu sözleşmeyle modern toplumun bir vatandaşı olarak özel hakları olan özneler hâline gelmiş ve kesin bir sosyal kategori olarak kabul edilmiştir. Çocuğun yaşatılması, korunması ve geliştirilmesi bakımından aile öncelikli kurum olarak ele alınırken, sözleşme ile devletin temel sorumlulukları ve ödevleri; olanak sağlamaya, koşulları iyileştirmeye ve ortamı geliştirmeye dönüktür. Ayrıca çocuğu aile içinde, aile çevresinde, alternatif bakım ortamlarında ve tüm toplumsal yaşam ortamlarında yabancılaştırıcı her türlü tehlikeye, sömürüye, ihmâl ve istismara karşı korumak devletin temel sorumluluğu olarak kabul edilmektedir.

ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMETLERE DUYULAN GEREKSİNİMİN NEDENLERİ

Çocuklara yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmetlere duyulan gereksinimin nedenleri; demografik nedenler, yoksulluk, aile yapısındaki değişim ve dönüşüm, sosyal hukuk devleti anlayışına bağlı olarak çocuğun gözetim ve korunması ihtiyacı olarak sınıflandırılabilir. Demografik Nedenler Türkiye giderek yaşlanmakla birlikte nüfusunun %23,5'i 15 yaşından küçük, %8,7'i 65 yaş ve üzerindedir (TÜİK, 2018). Yani ülkemizin halen genç nüfusa sahip bir ülke özelliğini korumaya devam ettiği görülmektedir. Yoksulluk Dünyada yaşanan değişimlerden ve krizlerden en çok etkilenen grubun çocuklar olduğu kabul edilmektedir (Hatun ve ark., 2003). UNICEF'in "Dünya Çocuklarının Durumu 2016" raporuna göre 167 milyon çocuk yoksulluk içinde yaşamaktadır. Bu durum çocuk yoksulluğunun ülkeler için ne kadar önemli bir sorun olduğunu göstermektedir (UNICEF, 2016). Dünya genelinde ise 600 milyon çocuk yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde 5 yaşın altındaki 200 milyon çocuğun mutlak yoksulluk düzeyinin altında yaşadığı bilinmektedir. Yoksullukla bağlantılı olan hastalık, yetersiz beslenme gibi önlenemez çeşitli nedenlerden dolayı dünyada her gün 5 yaşından küçük 30.500 erkek ve kız çocuk hayatını kaybetmektedir. Aile Yapısındaki Değişim ve Dönüşüm Sanayileşme ile birlikte kentlerde yaşayan aile sayısında artış meydana gelmiş ve bu aile yapısı geleneksel geniş aileden çekirdek aileye doğru bir dönüşüm yaşamıştır. Ailede yaşanan değişimle birlikte aile birlikteliğinde de kırılmalar yaşanmaktadır. 1970'lerde boşanma oranı %0,8 iken bu oran 2018'de %10,9'a yükselmiştir. Sosyal Hukuk Devleti Anlayışı Çocuğun yüksek yararının gözetilmesi kavramı pek çok uluslararası belgede yer almaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin imzaladığı Çocuk

Hakları Sözleşmesi'nin en önemli belge olduğu unutulmamalıdır.

BAZI AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE ÇOCUĞA YÖNELİK SOSYAL KORUMA MODELLERİ

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin sağladığı haklar doğrultusunda sözleşmeyi kabul eden birçok ülke, çocuğun devletin sorumluluğunda olduğu ilkesini kabul etmeye başlamıştır. Almanya, İngiltere ve Hollanda gibi gelişmiş ülkeler, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında çocuğa yönelik sosyal koruma hizmetlerini geliştirmeye başlamıştır. Çocuğa yönelik sosyal koruma hizmetleri, çocuk yardımları (ödenekleri) şeklinde ayrı bir başlıkta olmayıp bu yardımların daha çok aile yardımları (ödenekleri) başlığı altında yer aldığı görülmüştür. Almanya'da Çocuğa Yönelik Sosyal Koruma Modeli Almanya, dünya sosyal güvenlik sistemine öncülük eden iki ülkeden biridir. Almanya'da Aile Yardımları başlığı altında çocuk ödenekleri; Çocuk Parası, Çocuk Bakım Parası, Çocukların ve Gençlerin Bakım ve Eğitimine Destek (Aile İçi Bakım ve Eğitim Desteği, Aile Dışı Eğitim ve Bakım Desteği, Kurumsal Çocuk Bakım Hizmetleri, Eğitime Maddi Katkı), Çocuklu Ailelere Sosyal Konutlar, Aileye Yönelik Özel Sosyal Yardımlar (kira yardımı), Aile Fertlerine Vergi Muafiyeti, Çalışan Anne Adaylarının Korunması (analık izni, analık parası, çocuk bakım izni) şeklindedir. Çocuk doğurmak, yetiştirmek ve büyütme topluma yapılan bir sosyal hizmet ve fedakârlık olarak algılanmaktadır. Çocuk parası ödemeleri aile gelir seviyesinden bağımsız olarak genelde herkese eşit olarak verilmektedir. Bundan dolayı çocuk parası ödemeleri her çocuklu aile için talep edilebilir bir hak olup diğer sosyal yardım türlerinden (kira yardımı, eğitim yardımı vs.) farklıdır. İngiltere'de Çocuğa Yönelik Sosyal Koruma Modeli İngiltere, sosyal yardımlar konusunda en köklü uygulamaların yapıldığı bir ülkedir. Bu ülke sosyal güvenlik hareketlerine en önce başlayan ve getirdiği uygulamalarla diğer ülkelere model teşkil eden ülkelerden ikincisidir. İngiliz Sosyal Güvenlik Sistemi, sağlık hizmeti ve tipik sosyal risklere karşı gelir güvencesi şeklinde klasik bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Bir diğer klasik ayırım ise primli rejim ve primsiz rejim şeklindedir. Sistem tüm nüfusu kapsamaktadır. Sosyal hizmet nitelikli yardımlar ise analık ve çocuk bakım servisleridir. Bu servisler, anneler ve 5 yaşından küçük çocukların sağlığı ile ilgilidir. Sağlık ziyaretçileri hamile ve doğum yapmış kadınları ziyaret ederek bebeğin ve annenin bakımını yaparlar, gerektiğinde ev idaresine (ev işi, alışveriş) katılırlar. İngiltere'de ikamet etmek koşulu ile ev kadınları, çalışanlar, emekliler, öğrenciler ve çocuklar ücretsiz sağlık hizmetinden yararlanmaktadır. Sosyal destek nitelikli bir yardım olan Aile Kredisini ise ilk ve ortaöğretim öğrencileri için ailelerine sağlanan mali desteği içermektedir. Hollanda'da Çocuğa Yönelik Sosyal Koruma Modeli Hollanda sosyal güvenlik modeli, Alman modeli ile İngiliz modelinin karmasıdır. Hollanda modelinde risk grupları iki sigorta altında değerlendirilmektedir. Bu sigortalar, Halk Sigortası ve İşçi Sigortası'dır. Risk grubu olarak belirlenen analık, hem halk sigortasında hem de İşçi Sigortası kapsamında; çocuk, sadece Halk Sigortası kapsamında; ölüm hâlinde ise genel dul ve yetim yasası ise Halk Sigortası kapsamında yer almaktadır. Hollanda modelinde kadınlar ve çocuklar koruma altındadır. Hamilelikten itibaren anne gerekli sağlık yardımlarına hak kazanır. Anneye doğum hizmeti dışında, doğum sonrası bakım ve çocuğun yetiştirilmesi için gerekli danışmanlık hizmeti verilir. Genel Çocuk Parası Sigortası Hollanda'da yaşayan çocuk sahibi her aileye, her çocuk için ayrı ayrı verilmektedir.

TÜRKİYE'DE ÇOCUĞA YÖNELİK SOSYAL KORUMA MODELİ

Sosyal Güvenlik Alanındaki Gelişmeler Türkiye'de 1945'ten günümüze kadar sosyal güvenlik sistemi ile ilgili pek çok yenilik ve değişiklik yapılmıştır. 1983 yılında kabul edilen 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ise sosyal koruma hizmetlerinin kapsamını genişletmiştir. Bu kanun, sosyal hizmetlerin yürütülmesini ve muhtaç çocuk, yaşlı ve sakatların korunması görevini Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na vermiştir. Türkiye'de sosyal devletin yapılanma şekli Alman modeline yakındır. Başlangıçta çalışanlara göre biçimlenen sistem, zaman içinde tüm nüfusu kapsamına alacak şekilde genişlemiştir. Yeni Sosyal Güvenlik Yasası'ndan önce Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı ve BAĞ-KUR'un sigortalıya tanıdığı bazı haklar vardı. Bunlar; Analık Sigortası, Eş ve Çocuk Yardımı, Yetim Aylığı'dır. Bu düzenleme yeni Sosyal Güvenlik Kanunu'nda da aynen kalmıştır. Ayrıca yeni düzenleme ile hizmet akdi ile çalışmamakla birlikte, ceza infaz kurumları ile tutukevleri bünyesinde oluşturulan tesis, atölye ve benzeri ünitelerde çalıştırılan hükümlü ve tutuklular hakkında analık sigortası uygulanmaktadır. Yeni sosyal güvenlik kanununa göre 18 yaşına kadar bütün çocuklar (ebeveynleri tarafından sigortalı olsun ya da olmasın) sağlık sigortasından faydalanabilecektir. Çocuk yararına yapılan bir başka değişiklik ise 2011 yılında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda olmuştur. 2011 yılından itibaren analık izni ve süt izinlerinde yapılan değişiklik ile kadın çalışana çocuğunu emzirmesi için doğum sonrası analık izni süresinin bitim tarihinden itibaren ilk 6 ayda günde 3 saat, ikinci altı ayda günde 1.5 saat süt izni verilmiştir. Doğum sebebiyle verilen ücretli izin süresini tamamlayan kadın memura, isteği hâlinde 24 aylık ücretsiz izin süresinin kalan kısmının kullanılacağı belirtilmiştir. Sosyal Hizmet Alanındaki Gelişmeler Sosyal hizmet alanında çocuğa yönelik hizmetler, sosyal yardımlar ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında verilmektedir. Sosyal yardımlar kapsamında 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Yasası bulunmaktadır. Bu yasa ile herhangi bir sosyal güvencesi

olmayıp, yardım talebinde bulunan korunmaya muhtaç kişilere sosyal yardım yapılmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce de çocuğa yönelik yardımlar verilmektedir. Sosyal yardımlar dışında kurumun verdiği diğer hizmetler; evlat edinme hizmeti, koruyucu aile hizmeti, sosyal rehabilitasyon hizmeti, yatılı bakım hizmetleridir. Çocuk Koruma Kanunu kapsamında çeşitli tedbirler alınmakta ve bu tedbirler ile çocuğun koruma ve gözetilmesi amaçlanmaktadır. Korunma ihtiyacı olan çocuklar koruma ve bakım tedbiri kapsamında ise Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Çocuk Evleri Siteleri (ÇES), Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezine bağlı (ÇEKOM) Çocuk Evleri ve ihtisas kuruluşları olan Çocuk Destek Merkezleri'nde (ÇODEM) korunmaktadır.

Çocuk koruma kanunu kapsamında;

- a) Danışmanlık,
- b) Eğitim,
- c) Bakım,
- d) Sağlık ve
- e) Barınma tedbirleri uygulanmaktadır.

KADINLARA YÖNELİK SOSYAL YARDIMLAR VE SOSYAL HİZMETLER

Son otuz yılda dünyada ve Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Yoksulluk tüm insanlık için temel bir sorun olmakla birlikte, ağırlıklı olarak kadınlar arasında yaşanmaktadır.

KADINLARA YÖNELİK SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMETLERE DUYULAN GEREKSİNİMİN NEDENLERİ

Kadınlara yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmetlere duyulan gereksinimin en önemli nedeni, yoksulluğun kadınlar arasında daha yaygın olmasıdır. Diğer nedenler; kadın emeğinin değersiz görülmesi nedeniyle kadınların işgücü piyasalarındaki ikincil konumları, ikincil konum nedeniyle sosyal sigortalara, sağlık ve eğitim gibi kamusal hak ve fırsatlara eşitsiz erişimleri ve son olarak sosyal güvenliğin evrensel bir insan hakkı olması ve sosyal hukuk devletinin bu hakkı sağlama görevinin bulunmasıdır. **KADINLARA YÖNELİK SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMETLERİN AMAÇLARI**

Kadınlara yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi, kadınlara yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak geliri sağlamaktır. Kadının istihdam yaşamına dönmesini sağlamak için sunulan destekler de bu kapsama dâhildir. İkinci temel amaç ise kadınların gerekli yaşamsal mallar ve hizmetlere erişimini sağlamaktır.

TÜRKİYE’DE KADIN YOKSULLUĞU

Türkiye’de kadın yoksulluğunda cinsiyete göre eğitime erişimdeki eşitsizlikler önemli rol oynamaktadır. Ayrıca Türkiye’de kadınların iş gücü piyasasına katılımının düşüklüğü, istihdamdaki ikincil konumları ve aldıkları ücretlerin erkeklerle kıyaslandığında geri olması yoksullukları ile doğrudan ilişkilidir. Türkiye 2018 yılında insani gelişim endeksinde 64. sırada yer almaktadır. Bu sıralama ile Türkiye büyüklüğüne oranla düşük bir insani gelişme seviyesinde yer almaktadır. Bu düşüklüğün en önemli nedeni ise Türkiye’deki cinsiyet eşitsizliğidir. Kadın iş gücüne katılım, kadın kişi başına gelir ve kadın ortalama eğitim süresi acil gelişmesi gereken alanlar olarak dikkati çekmektedir.

TÜRKİYE’DE KADIN YOKSULLUĞU İLE MÜCADELE

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türkiye’de sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin sunumunu sağlayan ve kadının güçlendirilmesi ile toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltılması için çaba gösterip koordinasyon sağlayan en önemli birimdir. Bakanlık bünyesinde yer alan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü; “kadın erkek eşitliğinin sağlanması, toplumsal yaşamın tüm alanlarında kadınların konumlarının güçlendirilmesi ve kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi için politikalar üretmek, strateji geliştirmek, tüm paydaşlarla işbirliği yapmak ve koordinasyonu sağlamak” misyonuna sahiptir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kadının güçlendirilmesi amacıyla; Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013), Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020) ve Erken Yaşta ve Zorla Evlilikle Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2019-2023) hazırlamıştır. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı; Genel Müdürlük koordinatörlüğünde kamu kurum ve kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının, meslek kuruluşlarının, özel sektörün ve ilgili diğer kuruluşların kadınların güçlenmesine yönelik yapacakları çalışmalarını içeren bir doküman olarak hazırlanmıştır. Eylem Planı’nda eğitim, sağlık, ekonomi, karar alma mekanizmalarına katılım ve medya dâhil olmak üzere beş temel politika eksenine ilişkin mevcut durum, temel amaç, hedefler, stratejiler ve faaliyetler düzenlenmiştir. Kadın yoksulluğu ile mücadele etmek için Türkiye’de kadınlara yönelik sosyal yardım programları; kadın istihdamını desteklemeyi öngören düzenleme ve uygulamalar, kadınların eğitimini desteklemeyi öngören düzenleme ve uygulamalar, kadınların sağlığa erişimini arttırmayı öngören düzenleme ve uygulamalar ile kadınların gelir güvencesini desteklemeyi öngören düzenleme ve uygulamalarla azaltılmaya çalışılmaktadır.

TÜRKİYE’DE KADINLARA YÖNELİK SOSYAL YARDIM PROGRAMLARI

Türkiye’de kadın istihdamını destekleyici düzenleme ve uygulamalar arasında; gelir getirici projeler, mikro kredi uygulamaları ve istihdam eğitimi projeleri sayılabilir. Kadınların eğitimini desteklemeyi öngören düzenleme ve uygulamalar arasında ise şartlı eğitim yardımı yer almaktadır. Sadece kadınların eğitimi ile sınırlı olmayan diğer yardımlar; eğitim materyali yardımı, öğle yemeği yardımı,

ücretsiz ders kitabı, öğrenci taşıma barınma ve iaae yardımı, engelli öğrencilerin ücretsiz taşınması ve yurt yapım projeleridir. Kadınların sağlığa erişimini desteklemeyi öngören uygulamaların başında, şartlı sağlık yardımı gelmektedir. Sadece kadınlarla sınırlı olmayan sağlık yardımları kapsamında ayrıca; kronik hastalara (tüberküloz ve SSPE hastalarına) yönelik yardım programları, tedavi destek yardımları/katılım payı ödemeleri, GSS gelir tespiti ve prim desteği bulunmaktadır. Kadınların gelir güvencesini desteklemeyi öngören uygulamalar kapsamında, doğum yardımı ve eşı vefat etmiş kadınlara yardım yer almaktadır. Kadınlarla sınırlı olmamakla birlikte gelir güvencesini desteklemeyi öngören diğer uygulamalar; muhtaç asker ailelerine yapılan yardımlar, muhtaç asker çocuğu yardımı, öksüz ve yetim yardımı, yakacak barınma ve gıda yardımlarıdır.

TÜRKİYE’DE KADINLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLER

Türkiye’de kadına yönelik sosyal hizmet uygulamalarından en dikkat çekenini, şiddet mağduru kadını korumayı hedefleyen Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı “Kadın Konukevleri”dir. 2018 yılında bakanlığa bağlı kadın konukevlerinden 36.767 kadın ve beraberindeki 26.769 çocuk olmak üzere toplam 63.536 kişiye hizmet verilmiştir. Kadın konukevlerinden; eşler arası anlaşmazlıklar nedeniyle evini terk eden ya da eşleri tarafından terk edilen ve bu sebeple yardıma ihtiyaç duyan kadınlar, fiziksel, cinsel, duygusal ve ekonomik şiddete uğrayan kadınlar, boşanma ya da eşin ölümü nedeniyle ekonomik ve sosyal yoksunluk içine düşmüş kadınlar, istenmeyen evliliklere zorlanan kadınlar, evlilik dışı hamile ya da çocuk sahibi olan ve bu nedenle ailesi tarafından kabul edilmeyen kadınlar, daha önce uyuşturucu, alkol bağımlılığı olup bu konuda tedavi görmüş ve alışkanlıklarını terk etmiş kadınlar, cezaevinden yeni çıkmış olup yardım ve desteğe ihtiyacı olan kadınlar ile kontrolleri dışında oluşan çevre koşulları nedeniyle ekonomik ve sosyal yoksunluk içine düşmüş kadınlar yararlanmaktadır.

ENGELLİLİK KAVRAMI VE TANIMLARI

Engellilere yönelik; sakat, sakatlık, özürlü, özürlülük, engelli, engellilik gibi terimlerin kullanıldığı ve bu terimlerin benzer veya farklı şekillerde tanımlandığı gözlenmektedir. Engelli; fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, herhangi bir toplumun nüfusunun yaklaşık %10'unu ve Dünya Bankası verilerine göre ise dünyanın en yoksul toplumlarının nüfusunun %20'sini engelli kişiler oluşturmaktadır. Türkiye'de 2002'de yapılan engelliler araştırmasına göre, engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12,29'dur.

ENGELLİLER İÇİN SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMETLERE DUYULAN GEREKSİNİMİN NEDENLERİ

Engelliler için sosyal yardım ve sosyal hizmetlere duyulan gereksinimin nedenleri arasında; sosyal yardım ve hizmetlere olan ihtiyacın artması, engellilerin iş ve istihdamında yaşanan sıkıntılar, engelliliğin yoksullukla ilişkili olması, sosyal hukuk devletinin sorumluluğu ve insan hakları yaklaşımının gelişimi yer almaktadır. Engelliler için en önemli sorunların başında, istihdam gelmektedir. Engellilerin iş gücüne katılma oranındaki düşüklüğün en önemli sebepleri; eğitilmiş ve bir meslek sahibi olmuş engelli kişi sayısının azlığı, toplumun engelli bireylere ön yargılı bakışı, ulaşılabilirlik sorunları, işyerlerinde uygun ortamın oluşturulamaması, işverenlere teşvik ve ceza uygulamasının etkin işlememesidir. Bu sorunlar, engellilerin sosyal dışlanma ve yoksulluk riskini de beraberinde getirmektedir. Engellilik olgusu, yoksulluğun sebebidir ve yoksulluk, engelliliğin tetikleyicisidir. Engelliler, dünyadaki yoksul kesimler içerisinde en yoksul konumda olanlardır. Ülkemizde engellilere yönelik yasal düzenlemelerin temelini; Anayasa'nın 10., 60. ve 61. maddeleri oluşturmaktadır. 61. madde, sakatların korunmaları ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirlerin alınması konusunda devleti yükümlü kılmaktadır. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun; engellilerle ilgili her alanı kapsayan bütüncül bir yasadır ve hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri içermektedir. Ülkemizin 2008'de onayladığı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, her alanda ayrımcılığı önleyici ve bütünsel yaklaşıma dayalı hükümlerden oluşmaktadır.

ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMETLERİN AMAÇLARI

Engellilere yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin temel amacı şu şekilde sıralanabilir: Engellilerin kapasitelerini geliştirmek ve yaşam koşullarını iyileştirmek, engellilerin haklarını korumak, iş gücüne katılmalarını sağlamak ve gelir güvencesi ve bağımsızlaşmalarına destek olmak, engellilere bakım ve danışmanlık hizmeti vermek, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerini etkin sunmak, engelliliği önleyici çalışmalar yapmak ve engellilerin sorunlarının çözümüne yardımcı olmak, engellileri yoksulluğa karşı korumak ve nihai olarak engellilerin topluma tam ve etkin katılmalarını sağlamaktır.

ENGELLİLER POLİTİKASI

Engelliler Politikası Tanımı ve Kapsamı Engellilere yönelik sosyal politikalar; engellilerin sorunlarını çözmeye, onların toplumla bütünleşmelerini sağlamaya, haklarını korumaya, sosyal güvenliklerini ve eğitimlerini garanti altına almaya yönelik politikaları kapsar. Engelliler politikası; kaynak dağılımının ihtiyaç türlerine uygun bir biçimde gerçekleşmesine ilişkin düzenlemeler, usuller ve mekanizmalardır. Engellilerle ilgili sosyal politikanın dayandığı temel ilke; engellilerin de engelli olmayanlar gibi yasal, sosyal, kültürel diğer bir deyişle tüm insan haklarına sahip olduğu gerçeğidir. Engelliliğe Yönelik Yaklaşımlar ve Engelliler Politikası Toplumların engelliliğe yaklaşım biçimleri, engellilik alanına yönelik olarak oluşturulan politika ve hizmetlerin temel belirleyicisi olmuştur. Engellilere yönelik yaklaşımlar; geleneksel, medikal, sosyal ve insan hakları yaklaşımı olarak dört biçimde karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel yaklaşım, engelliye toplumdaki acıma duygusuna ve iyi niyete bağımlı hâle getirmektedir. Medikal yaklaşım engelliliği; hastalık, travma veya sağlık koşullarının yol açtığı problem olarak görür. Medikal politikaların hedefi; tedavi, rehabilitasyon ve bakımdır. Sosyal yaklaşıma göre engellilik, bir hastalık değildir. Birey, destekleyici olmayan bir ortamla karşılaşırsa engellilik ortaya çıkar ve engellilik, tıbbi da içine alan ve engelliliğin toplumsal süreçlere yansımalarını da kapsayan genel bir yaklaşımla ele alınır. İnsan hakları yaklaşımı, engellilik olgusunu hak temelli ele alır ve temel insan hakları değerlerinin engelli kişiler için de geçerli olduğunu vurgular.

ENGELLİLER POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Uluslararası Gelişmeler Birleşmiş Milletler tarafında yaşanan gelişmeler özetle şunlardır: 1950’de Cenova Konferansı, 1969’da Sosyal Kalkınma ve Kalkınma Sürecine Dair Bildirge, 1975’te Engelli Hakları Bildirgesi, 1981 Engelliler Yılı ilanı, 1982’de Engelli Kişilerle İlgili Dünya Eylem Programı, 1983–1992 yılları arası Birleşmiş Milletler Engelliler On Yılı ilan edilmesi, 1992’de her yıl 3 Aralık gününün “Engelliler Günü” olarak kutlanmasının kararlaştırılması ve 2006’da Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme”nin kabul edilmesi. Avrupa Birliği tarafında yaşanan gelişmeler özetle şunlardır: Avrupa Konseyi’nin 1980 ve 1990’larda çeşitli bildirgeleri, Avrupa Komisyonu’nun “Engelliler İçin Fırsat Eşitliği – Topluluğun Yeni Engellilik Stratejisi 1996” başlıklı tebliği, 1999’da Amsterdam Antlaşması’na engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadele hükmünün konulması, 2000’de İstihdamda ve İşte Eşit Muamele Direktifi ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, 2003 yılının Avrupa Engelliler Yılı ilan edilmesi, 2003-2010 yıllarını kapsayan Avrupa Engellilik Eylem Planı ve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’yi Birlik olarak imzalaması. Ulusal Gelişmeler Türkiye tarafında yaşanan gelişmeler özetle şunlardır: 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’nin imzalanması, 1951’de körler okulunun açılması ve özel eğitim hizmetlerinin Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmesi, 1961 Anayasası’na engellilere ilişkin maddelerin konması, 1960’lı yıllardan bu yana Beş Yıllık Kalkınma Planlarında engellilere yer verilmesi, 1976’da 222 sayılı Yasa, 1971’de İş Yasası’nda engellilere %2 kontenjan tanınması, 1981’de ‘Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu’nun oluşturulması, 1982 Anayasası’nda engellileri koruma ve topluma intibaklarının sağlanması yükümlülüğünün getirilmesi, 1997’de Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın kurulması ve 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 3 Aralık 1999’da ilk ‘Özürlüler Şurası’nın yapılması, 2005’te 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, 2011’de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ‘Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ hizmet biriminin oluşturulması, 2008’de ‘Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’ nin 5825 sayılı kanunla onaylanması.

TÜRKİYE’DE ENGELLİLERLE İLGİLİ POLİTİKALARIN UYGULAMALARI

Türkiye’de engellilerle ilgili politikaların uygulaması, farklı alanlarda oldukça fazla düzenleme içermektedir. Engellilik durumunun, bireyin yaşamının her alanına yansıyor olması bunda en önemli etkidir. Bu nedenle doğrudan ya da dolaylı olarak birçok kişi, kuruluş veya kurum engellilik alanıyla ilgilenmektedir. Bu uygulamaları, yürürlükte olan mevzuattan yararlanarak aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz: Telefon hatları, özlük hakları, sağlık yardımı, istihdam ve iş, eğitim, mesleki eğitim, emeklilik, sosyal yardımlar, engelli aylığı, muhtaç aylığı, yaşlı bakım hizmetleri, vergi indirimi ve araçlar, yardımcı araç gereç ve cihazlar, engelli kimlik kartı, spor, ayrımcılıkla mücadele, yerel yönetimler, indirimler ve fiziksel çevre düzenlemeleri.

YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL YARDIMLAR VE SOSYAL HİZMETLER

Günümüzde sosyal korumaya ihtiyaç duyulmasının en önemli göstergelerinden birisi, dünya nüfusunun yarısından fazlasının hiçbir korumaya sahip olmamasıdır. Sosyal koruma sistemi, bireylerin sadece nitelikli yaşam sürdürmeleri için değil, eşzamanlı olarak sosyal katılımlarının sağlanması ve insan onurunun korunması için de ihtiyaç duyulan ve önemli bir sistemdir. Toplumların sosyal devlet anlayışını benimsemesi demek, bu anlayış doğrultusunda kendilerini oluşturan tüm nüfus gruplarını kapsayacak şekilde bir sosyal koruma sistemi geliştirme ve uygulama sorumlulukları vardır. Sosyal devlet olma anlayışına sahip toplumlarda sosyal korumayı sağlamanın yolu sosyal politika oluşturmaktan geçer. İlgili sosyal politikaların üzerine inşa edilen sosyal koruma sistemi, her nüfus grubuna yönelik ayrı ve ihtiyaç odaklı hizmet üretebilmek ve sunmak durumundadır.

Sosyal güvenlik sistemi de sosyal politikanın çalıştığı önemli konulardan birisidir. Yaşlı nüfusa yönelik sosyal politikalara duyulan ihtiyaç süreci, farklı sosyal politika alanlarında olduğu gibi, yaşlılık alanında da Sanayi Devrimi ile hız kazanmıştır. Tarımsal üretimin önemini kaybetmesi, buna bağlı olarak geniş ailenin yerini çekirdek aileye bırakmasından dolayı aile yapısında meydana gelen değişim yaşlı nüfusun yaşam tarzındaki değişimin en temel nedenidir. Buna bağlı olarak; köyden kente göç ile artan kentleşme, kentlerdeki konutların darlığı, yaşlı nüfusun oranındaki artış, kültürel değerlerde hızlı değişimler, yaşlıların fiziksel sorunların yanı sıra, ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlar da yaşamlarına neden olmuştur. Yaşlılık, sosyal güvenlik alanının sosyal koruma sağladığı dokuz riskten birisi olarak nitelendirilmektedir. Buna bağlı olarak tüm dünyada bu risk, hem sosyal sigortalar hem de sosyal hizmetler ve yardımlarla kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Öte yandan sosyal sigorta sisteminin dışında kalıp da düzenli gelirden yoksun olan yaşlı bireyler için bakım ve gözetim gereksinimi gündeme gelmektedir ki bu gereksinim toplumlar için çözümlenmesi ve alternatif hizmet üretilmesi ihtiyacı giderek büyüyen bir hâl almaktadır. Kapitalist sistemin genişlediği ve sosyal koruma potansiyelinin arttığı zamanlarda yaşlanma bir sorun değil, yaşam döngüsünün bir parçası olarak algılanmaktaydı. Buna karşın günümüzde olduğu üzere liberal ideolojilerin hâkim olduğu dönemlerde tam tersine bir risk olarak algılanmaktadır. **YAŞLILIK KAVRAMI**

Bir süreç olan yaşlılık, bireyin biyolojik ve sosyal yönleri ile engellenmesi mümkün olmayan olan değişimdir. Yaşlılık kavramı; toplumdan topluma, kişiden kişiye, hatta zamana bağlı olarak değişebildiğinden, her zaman ve her yerde geçerli olabilecek bir tanım yapmak zordur. En genel anlamıyla yaşlılık; belirli bir yaşa ulaştıktan sonra, çalışma gücünü kısmen veya tamamen yitirdiği için kendi isteği ile çalışma yaşamından ayrılma, sürekli bir gelirden vazgeçmek anlamına da gelmektedir.

YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMETLERE DUYULAN GEREKSİNİMİN NEDENLERİ

Demografi, aile yapısındaki değişim, emeklilik güvencesi farklılıkları, yaşlının bakımı, gözetimi ve korunmasına ilişkin yönetsel zaafılar, yaşlı nüfusa yönelik sosyal hizmetler ve yardım ihtiyacını ortaya koymaktadır. Günümüzde doğumda beklenen yaşam süresinin uzaması ve doğum hızının azalması ile nüfus hızlı bir şekilde yaşlanmaktadır. Nüfusun yaşlanması, endüstrileşme sürecinde demografik dönüşüm olarak da adlandırılan yüksek doğurganlık, yüksek ölüm hızları ve çok az yaşlı nüfusun bulunduğu demografik yapıdan, düşük ölüm hızları, düşük doğurganlık ve yaşlı nüfusun arttığı yeni bir demografik yapıya geçiş olarak tanımlanmaktadır. Aile kurumundaki dönüşüm, yaşlı birey için de kaçınılmaz bir dönüm noktası olmuştur. Sanayileşme ve şehirleşmenin sonucu olarak geleneksel aile yapısı çözülmüş, yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Geleneksel aile içerisinde güvence altında olan yaşlının konum ve statüsü, çekirdek aile ile değişmiş, yaşamını ayrı sürdürmek zorunda kalan yaşlı insanlar ortaya çıkmıştır. Bu durum yaşlıların aile ve akraba gibi sosyal desteklerden mahrum kalmasına neden olmuştur. Sosyal sigortanın büyük oranda istihdam temelli olması ve ülke ekonomisinin yapısal sorunları, tüm nüfusun emeklilik güvencesi kapsamına alınmasının önündeki büyük engellerdir. Sosyal güvenlik hakkını düzenleyen birçok uluslararası belge, yaşlıların bakılıp gözetilmeleri ile korunmalarının önemi ve gereğini ortaya koymuştur. Yaşlıların bakımı, gözetimi ve korunması Türkiye'nin de onayladığı Avrupa Sosyal Şartı'nda da yer bulmuştur. 1982 Anayasası da 61. maddesi ile düzenlenen sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler bölümünde, yaşlıların özel olarak korunması maddesini düzenlemiştir. Sosyal hukuk devletinin yaşlıların bakım, gözetim ve korunma görevleri ile donatılması "Koruyucu Yaşlılar Politikası" olarak adlandırılan

politikaların doğmasına zemin hazırlamıştır. Koruyucu yaşlılar politikası, sosyal devletin, fertlerin yaşlanma sürecinde ortaya çıkan yaşlılık risklerini ve yaşlılık sorunlarını gidermeye yönelik koruyucu sosyal politikalar ve sağlık hizmetleri uygulamalarıdır.

YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMETLERİN AMAÇLARI

Yaşlılık, çalışan insanın çalışma gücünü büyük ölçüde azaltan veya tamamen ortadan kaldıran ve çalışmaya bağlı olarak elde ettiği gelirden mahrum eden bir sosyal güvenlik tehlikesidir. Bireyin sosyal sigortalar kapsamında herhangi bir yaşlılık aylığı yoksa, ileri yaşlarda düzenli, yeterli ve sürekli bir gelire ihtiyacı olacağı açıktır. Bu gelir, genel devlet bütçesinden sağlanan ve “sosyal gelir” olarak da adlandırılan bir yolla sağlanmaya çalışılır. Bu tür gelirlere hak kazanabilmek için genellikle belirli bir yaş sınırını aşmak ve her türlü gelir güvencesinden yoksun olmak koşulları birlikte aranmaktadır. Kurumsal bakım ve gözetim hizmetleri, çerçevesinde bakım ve gözetime ihtiyaç duyan yaşlıların sosyo-ekonomik, sağlık ve psikolojik gereksinimleri bir kurum çatısı altında yürütülür. Yaşlıların refah ve mutluluğunu hedefleyen bakım ve gözetim hizmetleri, özel olarak eğitilmiş görevliler tarafından yerine getirilir. Yaşlıları daha çok kendi yaşlıları ile bir araya getiren kurumsal bakım ve gözetim hizmetleri, yaşlıları ailelerinden koparıp toplumdaki soyutladığı gerekçesiyle eleştirilebilmektedir. Genellikle kamu sağlık programlarından yararlandırma şeklinde yürütülen sağlık yardımları kapsamında; teşhis, tedavi ve iyileştirme hizmetlerinin yaşlılara sunulması yer almaktadır. Dünya ve Avrupa genelinde oldukça yaygın olan sosyal hizmet uygulamalarının önemli odaklarından birisi de yaşlı nüfus grubudur. Bu bağlamda son yıllarda özellikle bazı gelişmiş Batı ülkelerinde yaşlılara yönelik sosyal hizmet programlarının da gelişip çeşitlendiği görülmektedir. Alternatif hizmetler arasında evde bakım hizmetinin yanı sıra yaşlı kulüpleri, yaşlı danışma hizmetleri ve yaşlılara yönelik etkinlik-organizasyonlar sayılabilir. Türkiye’de de evde bakım ve evde sağlık hizmetleri uygulanmaktadır.

DÜNYADA YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMETLER

Dünya genelinde olduğu gibi Avrupa Birliği ülkelerinin de tümünün yaklaşımı, yaşlılara yönelik hizmet sunumunda kurum bakımı felsefesinden uzaklaşmaktır. Avrupa Birliği ülkelerinde yaşlılara sunulan hizmetlerde dikkati çeken, hizmetlerin evde bakım hizmetini içeren birincil ve kurum bakımı hizmetini içeren ikincil hizmetler olarak sınıflanmalarıdır. Hospis Bakımı (Hospice Care), yaşlı bakım evleri (nursing home), korunmalı meskenler (sheltered housing/retirement housing), huzurevi (rest home), gündüz bakım merkezleri (day care centers), evde bakım hizmeti, yaşlı kreşleri, yaşlı kulüpleri ve yaşlı apartmanları gibi hizmetlerin bir kısmı sağlık hizmeti kapsamında verilse de, tamamı bünyesinde sosyal hizmet uzmanının görev yaptığı hizmet türleridir. **TÜRKİYE’DE**

YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMETLER

Türkiye’de Cumhuriyet öncesi dönemde de yaşlılara ilişkin koruma ve kollamanın yer bulduğu görülmektedir. Yaşlılara koruma hizmeti veren ilk kurum (huzurevi olarak) 11. yüzyılda Selçuklular döneminde kurulmuştur. Cumhuriyetten sonra 1930 tarihinde yürürlüğe giren 1580 sayılı yasa ile yaşlıların korunması görevi belediyelere verilmiş ve belediyeler, bu yükümlülüğe istinaden yaşlı ve yoksul kişilerin barınması amacıyla değişik illerde huzurevi, düşkünler yurdu, yaşlı bakım merkezleri vb. gibi adlarla yaşlı kuruluşları açmışlardır. 1963 yılında Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Kurulması Kanunu ve 1982 Anayasası’nın 61. maddesinde ele alınan hizmetler konuyla ilgili diğer yasal düzenlemelerdir. Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal hizmetler 2828 sayılı “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu” ile hukuken tanımlanmıştır. 2022 sayılı Kanun ise; “65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz, Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkındaki Yasa”dır. Beş yıllık kalkınma planlarında yaşlılık politikaları, bir önceki plandaki aksayan yanlar da dikkate alınarak hazırlanmıştır.

1963 yılında başlayıp günümüze kadar gelen planlı kalkınma çabaları, beş yıllık kalkınma planlarıyla her alanda politikaların geliştirilmesini amaçlamıştır. Birinci kalkınma planında (1963– 1967) yaşlılık hizmetleri, daha çok bakım odaklı ele alınmıştır. İkinci planda, sosyal refah hizmetleri başlığı altında ele alınan yaşlılıkla ilgili politikalar, üçüncü planda sosyal yardım ve sosyal refah hizmetleri başlığı altında ele alınmıştır. Dördüncü planda (1979–1983), yaşlılık hizmetleri toplumsal güvenlik başlığı altında ele alınmıştır. Beşinci kalkınma planında (1985–1989), özel sektör teşvik edilmiş ve kamu kurum/kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasındaki hizmet bütünlüğüne ilişkin koordinasyon vurgusu dikkati çekerken, altıncı planda kurum bakımı yerine aile içindeki bakım üzerinde durulmuştur. Yedinci beş yıllık kalkınma planı altıncı plandaki ele alışta destekler biçimde yaşlılığı ailenin temel birim olduğu vurgusu üzerinden ele almıştır.

Sekizinci beş yıllık planında, yaşam süresinin artmasına paralel olarak artan yaşlı nüfusa yönelik var olan gündüzlü hizmet merkezlerinin (yaşlı dayanışma merkezleri gibi) sayılarının artırılması üzerinde durulmuştur. Son olarak dokuzuncu planda ise, yaşlı nüfusunda gözlenen artışın ve değişen aile yapısının yaşlı nüfusa götürülecek hizmetlere olan ihtiyacın ve hizmetlerin önemini arttırdığı üzerinde durulmuştur. Türkiye’de yaşlı nüfusa yönelik sosyal yardımlar; 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu temelinde gerçekleştirilir. Türkiye’de yaşlı nüfusa yönelik sosyal hizmetler ise, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu’

na dayandırılarak gerçekleştirilir.

GÜNÜMÜZ SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN YANIT BEKLEYEN SORUNLARI

Bugün sosyal refahın durumunu ortaya koyan ve cevaplamayı bekleyen pek çok soru akla gelmektedir. Bunlardan bazıları:

- AIDS'in dünyaya yayılmasını önlemek için yeni programlar ve hizmetler nelerdir?
- Madde bağımlılığı daha etkili bir şekilde nasıl kontrol altına alınabilir?
- Evsizler için geliştirilebilecek yeni programlar nelerdir?
- Özellikle sokaklarda yaşayan ve kronik ruhsal sorunları olan kişiler için yeni ne tür hizmetler geliştirilmesi gerekir?
- Suçu ve şiddeti durdurmak için daha etkili ne yapılabilir ve rehabilitasyon için doğru sistemler nasıl olmalıdır? •

Radikal ayrımcılığı ortadan kaldırmak için alınabilecek önlemler nelerdir? Bu gibi sorulara hâlen cevap aranmaktadır. Her şeyden önemlisi toplumun en önemli birimi olan ailenin yıpranması ve bu birimin sağlıklı bir hâl alması toplumlar açısından en önemli tehlikedir. Ayrıca ailenin toplumsal sorunları kendi biriminden beslemek ile sorumlu tutulması, aileye yapılacak destek ve yardım programlarına ne kadar ihtiyaç duyulduğunu göz önüne sermektedir.

BİR İNSAN HAKKI OLARAK SOSYAL GÜVENLİK VE AİLENİN KORUNMASI

Sosyal güvenlik hakkını 22. maddesi ile güvence altına alan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 25. maddesi ile de bireyin ve ailesinin beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım yönünden korunmasını düzenlemiştir. 25. maddeye göre;

- Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.
- Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar. Uluslararası belgelerden bir diğeri olan Avrupa Sosyal Şartı'nın 16. maddesi, "Ailenin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı"nı düzenlemiştir.

Buna göre;

- Âkit taraflar, toplumun temel birimi olan ailenin tam gelişmesi için gerekli koşulları sağlamak amacıyla; sosyal yardımlar ve aile yardımları, mali düzenlemeler, konut sağlama, yeni evlilere yardım ve diğer uygun araçlarla aile yaşamının ekonomik, yasal ve sosyal bakımdan korunmasını teşvik etmeyi taahhüt ederler.
- Anayasamızın 41. maddesi de ailenin korunmasını güvence altına almıştır. 41. maddeye göre; aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.
- Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar. Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ, AİLE VE SOSYAL YARDIM OLGUSU

Sosyal güvenlik sistemleri, sosyal devletin temel görevlerinden biri olan vatandaşlarına sosyal güvenlik garantisi sağlama fonksiyonuna dayanmakta ve ülkelerin sosyo-ekonomik özelliklerine göre farklı modeller kullanılarak oluşturulmaktadır. Bu farklı özelliklerine rağmen sosyal güvenlik sistemleri, kullanılan finansman tekniğine göre bazı ortak özellikler içermektedir.

Sosyal güvenlik sistemi primli sistem olan sosyal sigortalar ve primsiz sistem olan sosyal hizmetler ve sosyal yardımlardan oluşmaktadır. Sosyal yardım, bir sosyal güvenlik yöntemi ve sosyal hizmet alanı olup, kendi ellerinde olmayan sebeplerle, mahalli ölçüler içinde asgari seviyede dahi geçinme imkânı bulamayan kişileri; muhtaçlık araştırmalarına dayalı olarak en kısa sürede kendi kendine yeterli hâle getirme amacı taşıyan, karşılıksız mahiyetteki parasal ve nesnel sosyal gelir ve destek sağlayıcı kurumsal faaliyetler bütünüdür. Sosyal yardım, mutlak anlamda insani bir olgudur. Onu harekete geçiren insanın varlığıdır.

Bireyin hangi statüde veya özellikte olmasını değil, insan olmasını esas almaktadır. Sosyal yardım, insani olmayan her şeyi insanın yaşamından uzaklaştırmayı, onun insan onuruna yakışır bir hayat sürmesini amaç edinmektedir. Bugün sosyal yardımların olumlu ve olumsuz yönleri tartışılmakta ve akademik dünyada bu konuda yaygın iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilki sosyal yardımın birey,

aile ve toplum üzerindeki zararlı etkileri üzerinde odaklanırken; diğeri ise sosyal yardımları, aile ve toplumu ayakta tutabilecek refahın sağlanmasında vazgeçilmez olarak görür. Sosyal yardımları olumlu bulan görüşe göre; sosyal yardımlar, sosyal güvenlik uygulamalarının açıklarını kapatıcı, daha başka bir ifade ile sosyal güvenliğin eksiklerini tamamlayıcı bir işlev görmekte ve böylece kaynakların kullanımında da tasarruf sağlamaktadır. Ayrıca aileye psiko- sosyal destek sağlayarak ailenin kendini güvende hissetmesini sağlamaktadır. Sosyal yardımların sistematik olarak ilk düzenlendiği yer İngiltere'dir. İngiltere'de sosyal yardımların temel çerçevesi 1601 yılında çıkarılan yasa ile çizilmişti. Söz konusu yasa çalışmayı temel olarak üç ana yardım biçimini esas almıştı.

Buna göre her parish, kendi bölgesinde çalışabilir durumda olan kimselere iş bulmak, yaşlı ve sakatlar için yoksul evleri işletmek, bakımsız kalmış çocukların çıraklık eğitimlerini üstlenmekten sorumluydu. Burada yoksullar iki kategori olarak ele alınmakta ve yardımları da hak edenler ve hak etmeyenler şeklinde ayrılmaktaydı.

AİLEYE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

Sosyal politika “insanların özgür ve eşit haklara sahip bireyler olarak topluma katılmalarının yollarını araştıran bir alan (Buğra, A.)” ve “...kişileri sosyal risklerden ve yoksulluktan korumak, sonuç olarak kendi amaçları-hedefleri için mücadele etmelerini olanaklı kılmak (UNRISD)” gibi geniş bir çerçevede tanımlanmaktadır. Eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, istihdam ve sosyal hizmetler sosyal politikanın bileşenleri olarak gösterilmektedir. Sosyal politikaya ilişkin uygulamalar; sosyal devlet, sosyal koruma, refah toplumu vb. ifadelerle kavramsallaştırılmaktadır. Avrupa ülkelerinde ve OECD tarafından yapılan araştırmalarda sosyal koruma kavramına sıkça rastlanılmaktadır.

Sosyal koruma, devletin yurttaşları için olanaklı kıldığı sigorta ve diğer faydalar da dâhil olmak üzere tüm koruma mekanizmaları olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de bu alandaki farklı

kavramsallaştırmalar birbirlerinin yerine kullanılabilir. Sosyal güvenliğin “Bireylerin ve ailelerin ekonomik ve sosyal risklerle karşılaşmaları durumunda gereksinim duydukları destek ve dayanışmanın, kamu programları aracılığıyla kurumsallaştırılmasıdır.” biçiminde tanımlandığı ve bu hâliyle sosyal korumayı karşıladığı görülmektedir. Türkiye'de sosyal koruma mekanizmaları içerisinde; sosyal sigortalar (SGK), sosyal hizmetler (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı), işsizlik (İŞKUR) ve sosyal yardım programları (SYDGM, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yardımlar Genel Müdürlüğü, Belediyeler) yer almaktadır.

Mekanizmalardan her biri diğerini etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Bireyi topluma kazandıran ve bu anlamda toplumsal bütünün en temel halkasını oluşturan aile kavramı, yaşadığı değişim ile sosyal güvenliğin geleceği kapsamında tartışılmakta olan en önemli konulardan biridir. Aile kurumunda ve işlevlerindeki değişimlerin neden olduğu sorunlar, araştırmacıların ve profesyonellerin bu alana odaklanmalarına yol açmaktadır. Gündelik yaşamda da sosyoiktisadi koşullar karşısında, parçalanmış ailelere ilişkin pek çok olay gündeme gelmekte, artan suç oranlarından madde bağımlılığına kadar karşılaşılan çeşitli sorunlarla ilgili olarak, dikkatler aile yaşamına ve onun toplumsal yaşamdaki fonksiyonuna çevrilmektedir. Genel olarak dünyada benimsenen aile politikaları önemli ölçüde ailenin sorun çözme yeteneğine bağlı olarak şekillenmiştir.

Aileye dayalı ve kendi ekseninde çözüm bulması gereken konular:

- Gelir dağılımının iyileştirilmesi,
- Görece yoksulluğun giderilmesi,
- Toplumsal değerlerin benimsetilmesi,
- Demokratik değerlerin benimsetilmesi,
- Ortak yaşama kültürünün oluşması,
- Eğitim güçlüklerinin aşılması,
- Sağlık hizmetlerinin planlanması.

Toplumların kalkınması ve refahı, aile kurumundan bağımsız düşünülemez. Aile toplumun çekirdek bir birimi olması nedeniyle toplum yaşamını ilgilendiren pek çok konuda odak durumdadır. Bireyin bedensel, zihinsel ve psikososyal gelişimi ve ihtiyaçları aile ortamında karşılanır. Bu durumda aileden bağımsız bireyin gelişiminden söz etmek mümkün değildir. Eğitim, sağlık, çalışma yaşamı, sigorta, sosyal koruma, sosyal hizmetler gibi kapsamı çok geniş konuların hepsi sosyal politikanın bileşenleridir. Bu nedenle bir ülkede yaşayan insanların her açıdan sağlıklı bir yaşam sürebilmeleri için sosyal politika uygulamaları büyük önem taşımaktadır.

Aile politikası ise sosyal politikanın önemli bir parçasıdır. Ancak aile politikası sosyal politikadan farklı olarak, özellikle aile yaşamına etki etmeyi amaçlayan, devlet tarafından geliştirilmiş prensipler ve planlı süreçlerdir. Teknik olarak her devletin sosyal politikaları (gelir dağılımının düzenlenmesi, konut, eğitim, sağlık vb.) aileyi etkiler. Ancak aile politikası dediğimizde genel olarak yukarıda sayılan konulardan daha çok doğum hızı, aile büyüklüğü, çalışan ebeveynler için çocukların ve yaşlıların bakımına ilişkin hizmetler, koruyucu aile programları gibi konulara odaklanmış olan politikalar akla gelmektedir.

DEĞİŞEN AİLE YAPISI: SOSYAL GÜVENLİK VE DEMOGRAFİK DEĞİŞİM

Geçtiğimiz son 40 yıl içerisindeki toplumsal yapı dolayısıyla aile yapılarında dramatik değişimler

meydana gelmiştir. Yıllar içerisinde çok sayıda kadın ücretli iş gücüne katılmıştır. Evlenme oranları geçmişe kıyasla çok az bir düşüş gösterirken evlenme yaşı yükselmiş, boşanma oranlarında geçmişe oranla önemli artışlar kaydedilmiştir. Boşanma sonrasında yeniden evlenme oranlarında bir azalma olmakla birlikte yeniden evlenmeler devam etmektedir. Hiç evlenmeyen sayılarında eğitim düzeyine paralel olarak bir artış olmakla birlikte, evlilik dışı birlikte yaşayanların sayıları yine geçmişe oranla artmıştır. Ülkemizde resmî nikah ile ilişkili yıllardır süren mücadeleler dışında özellikle bazı bölgelerde hâlâ resmî nikah dışında evliliklere rastlanmaktadır.

AİLE YARDIMLARI

Sosyal güvenlik politikaları, aileyi desteklemeye yönelik politikalar içinde en etkin olan politikalar. Gelişmiş ülkelerin çoğunda ailenin korunması ve güçlendirilmesi resmî politika olarak benimsenmekte, bu amaçla en etkin vasıta olarak sosyal güvenlik politikalarına başvurulmaktadır. Yeniden gelir dağılımı politikasının önemli unsurlarından biri olan aile yardımları, özellikle çocukların aile içinde sosyal güvenliklerinin sağlanması noktasında fonksiyonel bir rol de oynamaktadır.

TÜRKİYE'DE MEVCUT AİLE YARDIMI UYGULAMALARI

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2011 Faaliyet Raporu'nda "Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü" nün stratejik amaçları şöyle sıralanmaktadır:

- Sosyal yardım yararlanıcılarını objektif kriterlere göre belirleyerek, tüm sosyal yardım programlarını ve proje desteklerini sosyal yardım politikalarıyla uyumlu, ekonomik gelişmeye ve sosyal içermenin gerçekleştirilmesine katkıda bulunacak şekilde tasarlamak, • Vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılayan yardımların yanı sıra, onları üretken duruma getirecek, sürdürülebilir gelir elde etmelerini sağlayacak, bölgeler arası farklılıkları ve yerel potansiyeli göz önünde bulunduracak projeleri desteklemek".

AİLE DESTEK YARDIMLARI

Gıda Yardımları Ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan vatandaşlarımızın temel ihtiyaçlarının karşılanması için fondan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına kaynak gönderilmektedir. Yakacak Yardımları Kömür dağıtımını valiliklerin sorumluluğunda vakıflar tarafından gerçekleştirilmektedir. Barınma Yardımları Vatandaşlara evlerinin bakım ve onarımı için ayni ve nakdî olarak yapılan yardımlardır.